

U BOSNU - PREKO SRBIJE

Dok smo raspravljali kako i kuda odavde, u Štab odreda dođe politički komesar bataljona Sremaca, Georgije Jovičić Čure.

Čuo je da ćemo uskoro u Bosnu. Došao je da se vidimo i pozdravimo. Obavjestili smo ga da treba da pređemo u Bosnu; ipak to je teško jer jake neprijateljske snage brane desnu obalu Save. Interesovalo ga je zašto ne tražimo pomoć od Sremaca; On bi rado sa svojim bataljonom u Bosnu, naravno kad bi mu dozvolili i naredili. Uostalom, predložio je da se obratimo Glavnom Štabu za Vojvodinu jer vjeruje da bi nam oni pružili pomoć. Naglasili smo da smo nekoliko puta tražili pomoć, ali bez uspjeha.

Bio je Čure dobronamjeren i izražavao je raspoloženje svojih boraca. Ipak nije bilo osnova da ne vjerujemo u dobre namjere i razumjevanje Glavnog Štaba za Vojvodinu; koji prioritet daje izvršavanju svojih zadataka.

Noći u šumi postale su studene i neprijatne. Sve češće padaju hladne jesenje kiše. Sve više vlage se uvlači u naše kosti. Dano noćno ložimo velike vatre, kraj kojih se grijemo i sušimo odijela. U mislima nam je Bosna.

Morali smo odustati od prelaska u Bosnu, pogotovo na način kako smo to ranije činili. Razmišljamo da prvo pređemo u Srbiju. Međutim, ne znamo kakva je tamo situacija. Nećemo da rizikujemo dok ne ispitamo kakvo je stanje tamo. Koga i sa koliko boraca poslati u Srbiju? Dragiša Maksimović, se javio dobrovoljno. To je politički komesar sa Sutjeske, ustanik iz 1941. godine. U više prilika osvjedočen kao vrlo hrabar i snalažljiv borac i rukovodilac. U neprijateljskoj ofanzivi 1941. godine borio se u sastavu Mačvanskog NOP odreda. Teren Mačve mu je prilično poznat, zna i dosta ljudi.

30. septembar, Dragiša je odabrao desetinu dobro naoružanih boraca, druga desetina sa dva čamca, obezbjeđivaće im prelaz. Ponijeli su suve hrane za dva dana. Dragiša je krenuo za Srbiju, da bi uhvatio vezu sa Štabom 12. Vojvođanskog korpusa koji u Mačvi vodi borbe. Zbog velike i hladne kiše Dragiša se tek sutradan prebacio preko Save u Srbiju.

1. oktobar. Sa Slavkom Mićanovićem sam u Moroviću. Tamo je politički komesar bolnice pravio greške prema bolesnicima; krenuli smo da to raščistimo.

2. oktobra. Dobijem visoku temperaturu koja je doticala i 40 pa sam smješten u bolnicu u Moroviću. Zbog tako visoke temperature gubio sam svijest i glasno buncao. Ljekari su konstatovali upalu pluća, koja je povezana sa ranijom ranom. Predložili su da me hitno prebace na liječenje u Italiju. Meni se nije išlo. Ubjeđivao me i Slavko Mićanović da prihvatim prijedlog ljekara; Riječ je o ozbiljnoj bolesti.

Međutim, poslije primanja određenih injekcija i pilula sjutradan sam se već pridigao.

Po povratku u Štab zatekao sam prvi izvještaj upućen od Dragiše Maksimovića i grupe iz Srbije. Pored ostalog, javlja da u Srbiji ima dosta graničara Nedićeve granične straže. Razoružali su 6. Svi su im rekli da ima dosta graničara koji bi se predali. Dalje javlja da je situacija u tom dijelu Srbije vrlo dobra. Predlaže nam da pošaljemo jedan bataljon u Mačvu, da razoruža Nedićeve graničare.

Uputili smo 3. bataljon, pod komandom Bore Zakića, sa zadatkom da se poveže sa Dragišom, razoruža Nedićeve graničare i obezbijedi prelaz u Mačvu 1 i 2. bataljonu.

4. oktobar. Sitna i hladna kiša. Poslije podne stiže nam u Sremsku Raču kurir iz Srbije. Donio je izvještaj od komandanta bataljona Bore Zakića. Svi možemo da krenemo u Mačvu. Odmah smo u toku dana izvršili potrebne pripreme i uveče je izdata naredba za pokret. Dolaskom na Savu brzo smo pronašli čamce i bez ikakve poteškoće kod račanskog ključa prevezli se u Mačvu⁵³. Stigli smo u sela Crnobarski salaš, Badovince, Crnu baru, Glogovac i Lešnicu. Odmah smo uhvatili vezu s 3. bataljonom. Komandant Zakić nas izvještava da je bez borbe razoružao 60 vojnika Nedićeve straže. Dragiša je s pratnjom otišao, put Loznice, da uspostavi vezu sa Štabom 12. korpusa i da prenese poruku Glavnog Štaba za Vojvodinu: Da je obezbjeđeno ljudstvo za popunu Vojvođanskih brigada. Stanovnici Mačvanskih sela sa radošću i simpatijama su nas dočekali. Veći broj omladinaca krenuo je s nama.

53. Postojala je tradicionalna povezanost Mačve i Semberije počevod 1804, 1807 i 1809, za tim od 1912-1913, pa od 1914-1918. godine. Posebno su snažna sjećanja iz zajedničkih borbi u 1941. i narednim godinama. Na ovom prostoru su stvarane decenijama političke, ekonomske, kulturne i vojne veze Srpskog naroda s obadje strane Drine.

6. oktobar. Stigli smo u Loznicu. Sreli smo se sa komadantom 12. Vojvođanskog korpusa, Danilom Lekićem Špancom. Poznavao sam ga sa Sutjeske, kao komadanta 1. Proleterske brigade. Doznali smo o teškim borbama koje su vodile 16. i 36. Vojvođanska divizija u Istočnoj Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori.

Najviše muke imali su sa 13. SS "Handžar" divizijom. U borbama sa njom pretrpjeli su velike gubitke. Kažemo da smo i sami u borbama sa SS vojskom žestoko krvarili.

U Loznici smo se našli i sa Dragišom Maksimovićem koji nam je referisao kako je prošao kroz Mačvu. Bez sukoba sa neprijateljem savladali su prvo razlivenu Savu, u Crnobarskom ataru zatekli su prazne kolibe, a u samoj Crnoj bari grupu upaničenih Nedićevaca. U centru Crne Bare, kod opštine zatekli su stotinjak ljudi, koji su, vidno uznemireni, sjedili. U zgradi opštine vidjelo se svjetlo. Ušao je unutra i zatekao nekoliko službenika kao i grupu od 80 Nedićevaca iz tog kraja sa oficijom. Nijesu znali tačno, gdje se nalaze partizani; Pretposavljali su da bi mogli biti, "negdje oko Loznice". Naređeno je odbornicima da nabave kola sa dobrim konjima; Oni su to i uradili. Desetak zarobljenih Nedićevaca je pušteno; Njihovo oružje natovareno na kola, pokret produžen prema salašu i Badovincima. U Međuvremenu je upućeno pismo u kojem je objašnjena situacija u Mačvi; Poslao je jednog borca sa seljakom, do naše desetine, koja je ostala na lijevoj obali Save. Uvjeren da ima osiguranu zaleđinu, krenuo je dalje. Mladalački drzak, stajao je sam u kolima, držeći automat na gotovs. Na putu prema Badovincima i salašu seljaci su ga pozdravljali. Neki otkrivaju gdje se krije jedan ili dva Nedićevca odnosno, žandarma. Treba da donesu njihovo oružje, oni nas ne interesuju. Seljaci odlaze i donose oružje koje im ovi daju. U Salašu Nedićevci imaju u sredini sela bunker ograđen bodljikavom žicom i na sred puta krstila opet od bodljikave žice. Zaustavljali su i kontrolisali sva kola koja su prolazila. Po pričanju seljaka, u bukeru je bilo oko 60 vojnika. Išlo se pravo na njih. Na određenom odstojanju poslata je poruka u kojoj je rečeno da idu partizani i daje potrebno da ostave oružje i da se upute kuda hoće. Neki su pobjegli, drugi digli krstila i propustili naša kola. Nije bilo namjere da se upuštamo u borbu protiv 60 naoružanih ljudi. To nam nije bio cilj. U Badovincima susret sa partizanskom patrolom. Znači da su snage NOV-a u Prnjavoru. I to vojvođanske jedinice, kojima su prenijeli poruke Glavnog Štaba za Vojvodinu; U Sremu čeka na hiljade "bespuškara". Treba obezbjediti mostobran preko Save i odmah početi sa prebacivanjem ljudstva neophodnog za popunu jedinica 12. korpusa. Komandanta Marka Peričina Kamenjara⁵³ obradovale su ove vijesti. Kamenjar je odmah krenuo sa jedinicom u Bogatić, kako bi stvorio uslove za prihvatanje novih boraca. Vrlo povoljan izvještaj Dragiše Maksimovića.

U Loznici dosta poznatih rukovodilaca sa Majevice i Semberije. Član Oblasnog komiteta KPJ Stevo Popović prenio nam je vijest o pogibiji Milaka Tešića iz Jablanice, člana Prezidijuma ZAVNOBiH-a Jove Mitraševića, sekretara opštinskog komiteta KPJ Jablanice i Vukosavaca - Ljube Stefanovića i Vojina Gligorevića. U Mačvi je i Jovo Sojić sekretar opštinskog komiteta za Modran, iscrpljen je i mršav. Sa njim je i Gavro Vidaković, sektetar opštinskog komiteta za Trnovu. Velike su teškoće prebrodili dok su preživjeli neprijateljsku ofanzivu.

NAJZAD U BOSNI

7. oktobar. Poslije podne krenuli smo sa 1. i 3. bataljonom u Zvornik. Stigli smo dosta kasno. 2. bataljon je ostao na obezbjeđenju Loznice. Zvornik je oslobođen. Borci su bili veoma oduševljeni prelaskom u Bosnu. Učinjeno je to poslije toliko žrtava i pokušaja da se to ranije ostvari. U Zvorniku smo se oprostili sa Cvikom Radovanovićem, političkim komesarom odreda i Slavkom Mićanovićem, članom Oblasnog komiteta KPJ, otišli su u Tuzlu.

Odred je 7. oktobra popunjen sa oko 30 boraca Trnovske grupe, naoružani sa 2 puškomitraljeza. I od ovih boraca doznali smo dosta o četničkim zlodjelima na Majevisi i Semberiji.

9. oktobar, 1. bataljon prije podne prati za Tuzlu komoru i delegate. 3. bataljon je ostao da obezbjeđuje Zvornik. Jedna četa upućena u Čelopek da izvrši čišćenje sela od četnika. Uveče do kasno u noć sa interesovanjem smo slušali utiske Milorada Kovačevića, delegata 2 kongresa USAOJ -a. Kongres je održan od 2 do 4. maja 1944. godine u Drvaru. Neprijateljske ofanzive, zasjede i mnoge druge teškoće, onemogućile su njihov brži povratak u Istočnu Bosnu. Uslijedio je tek poslije 5 mjeseci. Utisci sa kongresa su snažni i veoma zanimljivi. Prisutna tom razgovoru bila je i grupa rukovodilaca SKOJ-a u Odredu.

53. Tada komandanti 6. Vojvođanske divizije, za narodnog heroja Jugoslavije proglašen je 25. decembra 1951. godine. Kamenjar je legendarni junak Majevice i Srema.

To su Slobodan Jelačić Bacač, Milorad Mihajlović Maćin, Zaga Lukić Kurjače, Jokica Bilbija i drugi.

10. oktobar, 2. bataljon je još u Loznici, 1. se nije vratio iz Tuzle, a 3. je, sa dvije čete i dalje obezbjeđivao Zvornik. 2. četvu ovog bataljona u Čelopeku su napali četnici, dok je obezbjeđivala komoru sa hranom za komandu mjesta u Zvorniku. Napad je odbijen. Kasno uveče stigla je depeša Štaba 3. korpusa; da se bataljon iz Loznice povuče i Odred u punom sastavu uputi u Osmake radi obezbjeđenja tamošnjeg aerodroma. Teškoće su nastale pošto bataljon koji se nalazio u području Loznice nije mogao odmah da krene u sastav Odreda; Teren koji su pokrivali obezbjeđenjem borci ovog bataljona bio je vrlo veliki i razuđen. Obavješten je Štab korpusa o objektivnim teškoćama u prikupljanju Odreda i o njegovom mogućem zakašnjenju.

11. oktobar, stigla depeša Štaba korpusa sa naređenjem da i dalje ostanemo na starim položajima. To je reakcija na naše objašnjenje da se jučerašnje naređenje ne može tako hitno izvršiti. Tog dana napala nas je četnička brigada Milana Ostojića sa oko 300 ljudi, cilj im je da uđu u Zvornik. Dvije čete našeg 3. bataljona cio dan su vodile borbu, dok ih nijesu natjerali na povlačenje.

Dobili smo naredbu Štaba 3. korpusa da povučemo iz Loznice 2. bataljon. Iz Loznice su nas molili da im ostavimo bar jednu četvu. Uz saglasnost Okružnog komiteta za Majevicu izašli smo lozničanima u susret.

13. oktobar. Iz Loznice stigao 2. bataljon sa dvije čete, jedna je i dalje ostala tamo. Intendant Odreda Đuro Škero i Panto Marković odlaze u Tuzlu. Jedna četa ih prati do Snagova, odnosno Capardi, gdje naše jedinice drže položaje.

Prilikom obilaska ambulante Odreda zatekao sam bolničarku Velinku Avramović, rodnom iz Ležimira da užurbano previja ranjenike. U Zvornik je došla sa grupom boraca iz Trnove i raspoređena u sastav Majevičkog odreda. O Velinki sam slušao dosta lijepog od mnogih koji su je od ranije poznavali. Vrijeđanje hrabar borac i odvažna bolničarka. Nije se odvajala od ranjenika, čak ni u Trnovi u najtežim danima, kada joj je život bio u velikoj opasnosti. Odlučno previja ranjenike i spretna je u vrijeme njihovog izvlačenja iz borbe. Znala je da pored ranjenika provodi neprekidno i po 15 sati.

Doktor Dušan Savić Doda poznati partizanski ljekar, o Velinki nam je ispričao:

" U bolnicu u Vršane došao je borac ranjen u ruku prilikom napada na Brčko. Mnogo je iskrvario. Da ne bi i dalje krvario Velinka je neprekidno držala ruku oko 20 sati u jednoj seljačkoj udžeri. Vrlo vješto mi je asistirala pri amputacijama nogu ili ruku. Ne bi bilo mnogo da sam joj dao 50 ranjenika da ih sama neguje i pazi. Bila je vrlo pažljiva prema ranjenicima, a oni su je voljeli. U stanju je da 10 dana ništa ne jede i ne pije samo da bi ranjenici imali. Kopala je baze, sklanjala ranjenike, noseći ih na sebi. Tješila je i hrabrila ranjenike u najtežim situacijama. Ličnih zahtjeva nije imala, niti ju je šta drugo interesovalo izuzev zadataka bolničarke. U borbi hrabrije djevojke nijesam vidio.

Velinka se mogla 21. aprila 1944. povući iz Trnovske bolnice sa 17. Majevičkom brigadom, ali nije htjela, veli Rade Abazović govorila je da će ostati sa ranjenicima, pa kako bude njima neka bude i njoj, nije njen život skuplji od njihovog."

Kasnije je otišla u Bjeloševac, u odjeljenje lakših ranjenika. Pomagala je ranjenicima i hrabrila ih. Kada su njeni ranjenici iz baza u Bjeloševcu čuli da je došla 17. Majevička brigada, tražili su da idu sa njom, makar puzeći. Na njihovu žalost, vraćeni su u baze. Nijesu mogli pješačiti, a konje brigada, koja se kroz borbu morala probijati do Šekovića nije imala.

Zamjenik političkog komesara bataljona u 17. Majevičkoj brigadi Sakib Ramić iznio je i vrlo inetresantnu biografiju još jedne hrabre partizanske bolničarke.

"Sredinom juna 1944. godine 17. Majevička brigada se, kroz borbu probila sa Birča na Majevicu. Njen prvi bataljon stigao je u selo Priboj. Provlačeći se kroz položaje SS vojske koristeći šumarke i živice, sa streljačkim strojem je išla i bolničarka Duka Runić, rodnom iz Drvara. Imala je nosila na ramenu. Iznenada, u jednom šumarku, pred nju je iskočio SS vojnik sa automatom preko grudi. Iznenadjeni, obadvoje su stali kao ukočeni, gledajući jedno u drugo na ostojanju od 3-4 koraka. Prva se snašla Duka; zamahnuvši nosilima povikala je predaj se!

Vojnik je digao ruke, a Duka ga, uzbuđena, razoružala i dotjerala u Štab bataljona. Usput, prema Štabu naišli su na Sakiba Ramića. Iznenadjen SS vojnikom u šumi, jer nije vidio Duku uz njega, hitno je uzeo automat na gotovs i povikao: "Predaj se"! Na to je Duka rekla da se on već predao i da ga je potjerala u Štab. Ramić ju je upitao kako je uspjela da zarobi SS vojnika? Tada je neprijateljski vojnik žalosno pogledao u Duku i uvjerio se da ga je zarobila pomoću nosila.

Na prvom saslušanju saznalo se daje zarobljenik ratni dopisnik 13. SS divizije. Kod sebe je imao prikupljene podatke i fotografije o "pobjedama" SS jedinice, odmah su ga, u pratnji kurira

uputili, u Štab brigade. Iskoristio je nedovoljnu opreznost kurira i dao se u bjeg kroz šumu. Kurirje otvorio vatru za njim što su čuli drugi oko Štaba i pohitali na mjesto pucnjave i savladali SS vojnika. Poslije mu je suđeno.

Došlo je naređenje da 1. bataljon pošaljemo u sastav 17. brigade. To je značilo da su nas počeli "čerupati". Žao nam je svima, ali naređenje se moralo izvršiti. Krvavom se ote i suza, toliko mu je bilo žao što se rastajemo. Na rastanku veli da nam se ne dade da formiramo 3. po redu Majevičku brigadu. Naš Majevički odred već je pola godine ratovao van svoje teritorije, Majevice i Semberije, prešao je u Srem, pa u Slavoniju, na kraju i u Mačvu; stekao je ogromno borbeno iskustvo kakvo nemaju neke brigade.

I menije krivo i žao što nismo postali brigada. Preduhitri nas formiranje 21. Tuzlanske brigade, pa su popunjavali je iz našeg Odreda. Takođe mi je žao što od Posavsko trebavskog odreda, brojčano jačeg od Majevičkog, nije formirana Posavska brigada; 2 njegova bataljona prešla su u 18. Hrvatsku brigadu, da bije popunili kada su boravili u centralnoj Bosni.

ZLOČINI NEPRIJATELJA U BIRČANSKOM KRAJU

17. oktobar. Stiže četa koja je ostala u Loznici. Uveče iz Tuzle u Zvornik dolazi Branko Brano Savić sa dugom kolonom zaprežnih kola, koja su vukla životne nemirnice za Vlasenicu. Usput ih napao zeleni kadar i četnici. Zaplijenili im dosta kola sa namirnicama. Branko mi donese naređenje Štaba 27. divizije da mu Majevički odred odredi pratnju do Vlasenice.

Umoran i neispavan, Brano Savić je tu noć ostao da prenoći u Zvorniku. Obradovao sam se susretu s njim, nisam ga vidio gotovo godinu dana. Zajedno smo večerali i spavali, ostavši u razgovoru do kasno u noć⁵³.

U vrijeme našeg susreta u Zvorniku Brano je vršio dužnost komandanta Birčanskog područja i imao je čin majora. Poslije večere i kraćeg odmora pričao mi je da je juče krenuo iz Tuzle, sa 550 zaprežnih volovskih kola natovarenih raznom robom i materijalom za Šekoviće. Za obezbjeđenje je imao jedan bataljon birčanske brigade. U Tuzli mu je rečeno da će mu se pridodati još jedan bataljon u Kalesiji. Napadoše četnici u Požarnici, a zeleni kadar u Kalesiji; zaplijeniše oko 200 kola. Poginulo je i nekoliko boraca iz pratnje. Sa ovom pratnjom ne bi se smjelo krenuti za Vlasenicu. Ponovo će napasti četnici, treba nam pojačanje iz Odreda. Teška su mi iskustva iz ofanzive pa sam oprezan.

U drugoj polovini aprila 1944. godine sa Majevice i Semberije, pod pritiskom neprijatelja, povukle su se u Birač 16. i 36. Vojvođanska divizija, sa velikim brojem odbornika, članova KPJ i SKOJ-a. Sa njima su u Birač stigli i Glavni Štab za Vojvodinu, Mačvanski i Podrinjski odred, a onda veliki broj ranjenika iz borbi koje su, u drugoj polovini marta i prvoj polovini aprila, vodile partizanske jedinice na Majeveci. Par dana kasnije došao je i Štab 38. divizije sa 17. Majevičkom brigadom, probili su se pod veoma teškim uslovima iz Trnove i sa sobom u Birač doveli oko 250 ranjenika i bolesnika, uglavnom iz baza u Trnovskoj bolnici. Znači, na Majeveci su ostali Majevički i Tuzlanski NOP odred i nešto terenskog i političkog kadra.

U Birču i njegovoj okolini, po Braninom pričanju, koncentrisale su se velike snage NOV i bolnice sa ranjenicima i bolesnicima; sve je to trebalo ishraniti. Kraj je dosta siromašan, u ratu su sela opljačkana i popaljena. Protiv partizanskih snaga u Birču su ostavljajući iza sebe posade na Majeveci, Semberiji i istočnoj Bosni, pored 13. SS "Handžar" divizije operisali su i dijelovi 7. SS "Princ Eugen" divizije i 369 "Vražije" divizije. Tim snagama pridodati su 2 i 3 ustaški zdruk kao i jedinice koje su se nalazile u garnizonima: Sarajevo, Tuzla, Brčko, Bijeljina i Zvornik. Naravno sa njima su u borbama učestvovali brojne zelenokadrovске i četničke jedinice.

Brano mi priča kako je bilo pokušaja da se 16. i 17. divizija NOVJ, a prema naređenju Vrhovnog Štaba, prebace preko Drine u Srbiju. Neprijatelj je tu namjeru otkrio i koncentracijom jačih snaga spriječio taj prelazak.

53. Brano Savić je poticao iz ugledne svešteničke porodice iz Šekovića. Prije rata je završio pravni fakultet u Beogradu i tako raskinuo tri vijeka dugu tradiciju porodice Savić u kojoj se svešteničko zvanje nasledno prenosilo sa oca na sina. Na fakultetu je pripadao lijevoj struji u studentskom pokretu i u to vrijeme je postao član KPJ. Uživao je veliki ugled u narodu.

Godine 1941 s Milošom Zekićom je organizator ustanka u Birču. Popovskog sina i pravnika narod Birčanskog kraja je dobro poznavao i vjerovao je u ono stoje on govorio. Branii Savića sam upoznao početkom marta 1942 godine, kada se Majevički NOP odred povukao sa Majevice u Birač. Koga nije bolje poznavao izgledao mu je strog i namršten. Naprotiv bio je blagodaran i veseo, volio da zaigra u kolu i zaigra često sa borbama iz zavičaja. Njegov otac, pop Savo napredan i ugledan čovjek, od prvih dana ustanka u Birču opredijelio se za NOP.

Jačim snagama, podržavanom artiljerijom i avijacijom neprijatelj je u više navrata preduzimao napade na slobodnu teritoriju Birča. Snage NOV imale su zadatak da spriječe njegovo brzo nastupanje, sklone teške ranjenike i bolesnike u baze, a narod u šume i pećine. U napadima na naše jedinice 13. SS divizija je trpila značajne gubitke. Ubrzo je bila prinuđena na povlačenje. To je omogućilo jedinicama NOVJ da se srede i odmore, a Šekovići i okolna sela da ponovo budu slobodna.

Devetog maja 1944. godine na Majevicu su krenule 36. Vojvođanska i 38. Istočno Bosanaska NOU divizija sa oko 800 ranjenika i sa Glavnim Štabom za Vojvodinu. Obje divizije su nekoliko dana vodile žestoke borbe na Majevidi, pokušavajući da se probiju prema Semberiji i Sremu; trebalo je obezbjediti bolji smještaj ranjenika i bolesnika i omogućiti Glavnom Štabu za Vojvodinu da pređe preko Save u Srem. Poslije jakih borbenih dejstava i mnogo jačih snaga na Majevidi, divizije NOVJ su bile primorane da se ponovo sa ranjenicima vrate u Birač.

"Pričali su mi drugovi, koji su došli sa Majevice i Semberije, kakve su nezapamćene zločine činili SS vojnici i četnici. Ja ću ti samo nešto reći o njihovim zločinima u Šekovićima", kaže Brano.

U selima Doli, Čanići i Teper razjareni SS zločinci ubijali su žene, djecu i starce, silovali djevojčice i žene, da bi ih na kraju, žive palili u kućama ili štalama. Samo u selu Čanićima ubijeno je 15 djece i 22 žene, a zaklano 8 djece i 5 žena; Zatim su njihova tijela bacana u zapaljenu kuću. Djevojčica Joka Žepinjić, iz sela Udbine kod Šekovića, koja je u ratu izgubila oca, majku dva brata i sestru, pričala mi je kako je u oči Đurđevdana 1944. godine naišla neprijateljska ofanziva i na njihovo selo.

Kad su SS zločinci bili već bilizu naših kuća majka nam je savjetovala da se sklonimo, a ona će sama ostati kod kuće. Plašila se ipak da će je neprijatelj ako nikoga ne zatekne zapaliti. Poslušali smo majku ostali, sklonili se u štalu. Ubrzo smo kroz brvna štale ugledali streljački stroj koji je pretresao šumarke i kuće, pljačkao i gonio narod. Usput su vikali da izlazimo i da nam se ništa neće dogoditi. Mi, djeca, uplašili smo se pa smo navukli čebad na glave, kao da nas ne vide.

Pred noć smo se dogovorili da napustimo štalu, jer smo se plašili da nas ne pronađu i pobiju. Posebno smo se plašili da nas žive ne spale, jer smo čuli da i to čine. Među nama, djecom, našla se i jedna starija žena koja nam je savjetovala da usput samo čutimo, a ukoliko sretnemo neprijateljske vojnike i budu nas nešto pitali, da mucamo i pravimo se da ne možemo govoriti; ona će za nas odgovarati. Pored toga, ta žena nam je savjetovala da marame navučemo na lice da se izmažemo, kako bismo što ružnije izgledali. Vjerovatno da bismo na taj način izazvali sažaljenje.

Tek što krenusmo puteljkom sretoše nas SS zločinci. Ugledavši ih, pretrnili smo od straha. Pitaju gdje smo bili? Imali u blizini partizana. Mi smo čutali kao nijemi; Samo je starica kratko odgovarala na njihova pitanja. Onda su nas potjerali i zatvorili u jednu kuću. Tu su nas ispitivali za naše rođake i susjede. Čitali su imena iz nekih spiskova. Zatim su naredili da idemo kućama napominjući da će svaku kuću u kojoj ne nađu nikoga zapaliti.

Tih dana SS zločinci su nas tjerali da koljemo kokoške i spremamo im za jelo. Mojim strajjim sestrama majka nije uopšte dozvoljavala da izlaze iz kuće, jer se plašila napastvovanja, tako da su ona i strina same sve poslove obavljale.

SS vojska je počela da sakuplja ljude po kućama i da ih trpaju u jedan podrum. Uveče se nesreća naslućivala. Vidjelo se da takvo ponašanje SS zločinaca ne vodi nikakvom dobru. Jednog dana kada su, po ko zna koji put, tražili da im se donesu spremljene pečene kokoši, moja majka se "pravila luda" pa im je rekla:

"Eto vam vaših drugova, pa nek vam donesu".

"Baba, ubićemo te. Mora da su ti muž i sinovi u partizanima dok nas tako nazivaš. Svi ste vi u ovom selu komunisti," bijesno su vikali SS zločinci.

"Nijesu, djeco, očiju mi!" Pravdala se majka. Uplašili su se od vas pa se sklonili u šumu. To što rekoh, ko velim da ste drugovi jer zajedno odate.

Istog dana uveče naredili su nam da svi idemo u jednu kuću. Nas 24. djece i žena strpali su u sobicu, tako da smo praktično ležali jedno na drugom. Pred kućom lože vatru i stražare. Muči smo se cijelu noć, jer se u takvoj situaciji ne može spavati.

Sjutradan je nerijateljska vojska otišla nekuda, ostalo ih je samo nekoliko sa kamama u rukama. Kada ih je jedna žena zamolila da je puste samo da pomuze kravu i nahrani dijete, odveli su je u podrum i zaklali. Kasnije je, sa ostalim pobijenim, izgorjela u istoj kući. Zatim su zatražili da im neko od nas donese vode. Moje sestre htjele su da se prijave s namjerom da pobjegnu, ali ih je majka u tome spriječila. Po vodu je pošla Oviya Ševkušićsa sestrom, koja joj je bila došla u goste. Dok se malo udaljila Cvijina sestra je počela da bježi prema rijeci Drinjači.

Zločinci su počeli da trče i pucaju za njom. Skočila je u rijeku i udavila se. Drugu Cvijinu sestru Maru su mučili i zatim je odveli u podrum i zaklali. SS zločinci su poslije toga ulazili kod nas u sobu, izdvajali starije, odvodili u podrum i klali. Strahota ih je bilo i pogledati. U rukama, sa zasukanim rukavima, držali su krvave noževe. Odjela su im poprskana krvlju, a oči podnadule. Kada su potjerali našu majku, skočili smo i uhvatili joj se za ruke i skute.

"Ne damo majku!", vikali smo plačući.

Jedan SS zločinac je dreknuo na nas.

"Pusti te je", hoćemo samo da je saslušamo.

Odveli su je u podrum i zaklali. Čuli smo samo njen krik:

"Jaoj, moja djeco!"

Kasnije je i ona, sa ostalima, izgorjela u zapaljenoj kući.

Poslije zločina nad našom majkom, SS zločinci su nam naredili da izađemo iz kuće; hoće da je zapale. Čitali smo kao okamenjeni. U međuvremenu, moja sesra šapatom reče: "Ako nas potjeraju, zapomažimo ko više može." Tako je i bilo: Pošto nismo htjele da idemo, potjerali su nas. Zakukali smo iz sveg glasa. Onda je jedan vojnik dreknuo: "Hoćete li svi živi da izgorite? Vidite da vama ništa nećemo."

Kada smo izlazili vidjeli smo da je kuća opkoljena sa svih strana, sa uperenim mitraljezima prema nama. Pred kućom je ležalo dijete koje nije imalo više od 15 dana, stoji ga piska. Majku su mu prije toga strijeljali. Jedan SS zločinac viknu da ga ponesemo sa sobom. Moja sestra od strica uze dijete u naručje. Potjerali su nas u podrum. Kada smo svi ušli zatvorili su vrata, a onda počeli da pucaju. Kuršumi su s lakoćom probijali podrumaska vrata i udarali po nama. Ja pošla da se popnem na jedan krevet koji se tu zatekao, kada me sestra povuče za haljinu i viknu: "Da bar poginemo jedna uz drugu." Čučnule smo iza vrata. Ja sam zažmurila i prstima začepila uši. Kuršumi samo pište. Sestra mi stalno steže ruku i šapatom pita: Jesam li živa? Šapatom joj i odgovorim da sam živa i ne osjećam da me nešto boli. Preplašena i izranjavana djeca pište.

"Poginu nam Vitomir" reče mi, šapatom, sestra.

"Vitomir je naš brat, ima svega 9 godina."

"Joj, mila moja majko, ispade mi oko!" Viknu dječčić izbezumljenim glasom i sa kreveta se stropošta na zemlju. Drugo dijete reče da mu je ispao drob i istog trenutka za uvijek začuta.

Mitraljezi i dalje neprestano tuku. A onda čuh glas moje sestre: "prebiše mi ruku." Pogledala samječutke. Na jednom je pogodi i drugi kuršum i ona se sruši ispred mene, bez riječi.

Tek što se paljba utišala Nevenka Mrkajić skoči i pojuri na vrata. SS zločinci joj viču: "Odstupi od nas, ubićemo te. Odstupi!" Nevenka je i dalje kao izbezumljena, išla prema njima i molila ih da je ne ubiju. Vjerovatno da bi izazvala njihovo sažaljenje, jednom vojniku se objesi o vrat. On je grubo odgurnu od sebe i ona pade preko praga. U isti mah drugi vojnik ispalio rafal u nju.

Pošto su osjetili da među nama ima još živih, SS zločinci ponovo otvriše vatru i tuku kroz podrumaska vrata, sve dok su čuli pisku djece. Tek kada su skoro sva djeca pobijena, a nas nekoliko preživjeli učutalo, pucnjava je prestala.

Poslije izvjesnog vremena moja sestra od strica pogleda kroz rupu na zidu i, pošto pred kućom nije bilo nikoga, oprezno otškrinu vrata. "Ajdemo, da ne izgorimo žive", reče i izađe. Obišla je oko kuće koja je već gorjela i, pošto je ustanovila da nema nikoga u blizini, vratila se i obavjestila nas.

Nas nekoliko koji smo ostali u životu počesmo da izlazimo iz podruma. Sestra od strica ponijela je moju sestricu, koja je imala tek 5 godina. Srećom, nije bila ranjena. Brat od strica, sa svega 9 godina, sav j izrešetan kuršumima: na njemu je bilo bezbroj rana. Kada je vidio da izlazimo povika: "Nemojte me osatviti da izgorim!" Njega sam ja ponijela. Pored nas četvoro, u životu je bila moja druga sestra od strica koju je kuršum ranio u čašicu koljena i nije mogla da stane na nogu. Molila je da i nju ponesemo. Ali joj nijesmo mogli pomoćii. Dim je već kuljao u podrum i počeo da guši. Ostala je u podrumu i izgorjela.

Četvoro preživjelih jedva smo uspjeli da se skolonimo u šumu. Moj brat od strica treći dan je umro od zadobijenih rana, a uspjele smo da ga zakopamo tek nakon nedjelju dana.

KADA SU ŽIVI ZAVIDJELI MRTVIMA

Tu stravičnu priču prenio mi je, te noći u Zvorniku, Brano Savić. I rekao mi da sličnih priča o stradanjima u Birču, ima na stotine. Spomenuo mi je desetina imena preživjelih i izgunilih, među kojima su bile i porodice čije sam domačine znao. Poslije sam, u različitim prilikama razgovarao o sudbinama Birčaka pod nožem SS vojnika i četnika. Mnogi svjedoci tih zločina kazivali su mi kako su to bili dani kada su živi zavidjeli mrtvima. Evo jedne od tih ispovijesti.

U Osmacima i osatolim okolnim selima u dolini Spreče SS zločinci su ubili preko 110 osoba. U ovim zločinima učestvovali su zelenokadrovci iz okolnih mjesta.

Sela: Bobar, Stanimirovići, Simići, Vidakovići, Iupanari, Mihajlovići, Petrovići, Čanići i još neka druga potpuno su spaljena i opljačkana. Samo u selu Vrela ubijeno je blizu 40 lica, među kojima i starica preko 70 godina. Bolje nijesu prošla ni sela: Sučane, Pobedari, Mićanovići, Udbina, Vlačići i Savići, u kojima je ubijeno preko 100 lica. Samo sa prezimenom Mićanović ubijena su 32 lica, od toga 17 djece. Žitelje tih sela pripadnici 13. SS "Handžar" divizije ubijali su po kućama, štalama, voćnjacima i šumarcima, na livadama i stazama, a zatim ih, zajedno sa njihovim kućama palili. U selu Sajtovići neprijateljski vojnici su u jednoj štali spalili 25 lica. U selu Pantelić "zeleni kadar" je ubio 20 lica, u Borogovu u jednoj kući, takođe su spalili 20 lica. U istom selu su ponovo ubili 9 ljudi, koje su našli na groblju prilikom sahranjivanja pokojnika.

U sela Birčanskog područja jedinice 13. SS divizije, četnici Majevičkog korpusa i zelenokadrovci upadali su po nekoliko puta i pravili pustoš. Sve kuće i zgrade spaljene su, a oni koji nijesu uspjeli da se sklone bili su pobijeni, zaklani ili zapaljeni u svojim kućama. Za vrijeme boravka neprijatelja u Birču i u okolini Vlasenice, neprijatelj je ubio, zaklao ili žive bacio u vatru oko 500 lica, uglavnom djece, žena i staraca. Opljačkao je i popalio i ono malo zaliha žita koje su ostale za ishranu i sjetvu, ostavio je za sobom pravu pustoš. Komanda Birčanskog područja i organi narodne vlasti morali su voditi brigu o snabdijevanju bolnica hranom i svih jedinica koje su setu nalazile.

Po sjećanju Živka Ninića, SS zločinci su pronašli u pećini borca Milana Vlačića i gonili ga da im pokaže gdje su sklonjeni ranjenici, onda će ga pustiti. Nikad Vlačić nije mogao ni pomisliti da izda svoje ranjene i bolesne drugove, da postane izdajnik, a znao je da će ga Nijemci ubiti i kad bi im odao baze. Razmišljao je kako da im napakosti i da im naplati svoj život, da bi na kraju SS vojnicima kako pristaje da im pokaže mjesta gdje su sakriveni ranjenici. Neprijateljski vojnici su bili zadovoljni, uvjereni da će pronaći partizanske ranjenike i time zadati težak udarac jedinicama NOV-e, jer su znali koliku one brigu vode o svojim ranjenicima. Vlačić je doveo SS zločince na ivicu strme litice. Tu je, zaista u Pećini malo niže bila sklonjena grupa ranjenika. Uhvatio je jednog SS zločinca da bi ga "otisnuo" niz strminu: Drugi je potrčao da bi pomogao ovom, i u hrvanju sva trojica su pala u ambis.

Više od 20 dana harala je SS vojska po Birču. Nije im uspjelo da pronađu ni jednog ranjenika i bolesnika. Uхваćena je samo jedna bolničarka koja je napustila bazu i pošla na izvor za vodu ranjenicima. Sa njom je krenuo i jedan lakši ranjenik, koji je takođe uhvaćen. I pored nečuvanog mučenja, ni jedno nije htjelo ništa da kaže, i otkrije baze sa ranjenicima. 18 do 20 dana neprijateljski vojnici su prolazili pored baza u kojima su se nalazili ranjenici i bolesnici a da ih nijesu otkrili. Stradalo je, međutim, civilno stanovništvo. Žene su silovane pa ubijane. Jedna je, da ne bi pala živa u ruke SS zločincima skočila u rijeku Drinjaču i udavila se. U selu Savićima nastradalo je 40 lica. Pozatvarani su u kuće i štale pa živi paljeni. U Mićanovićima stradalo je 40 osoba. Samo iz porodice Mićanović Đorđa ubijeno je, pored njega, i 7 njegovih sinova, majka i supruga. Pored ovog Mićanovića, SS vojnici i četnici su ubili ženu i 4 djece Neđe Mićanovića, zatim zaklali ženu Vasilija Ristića sa dvoje djece. Ženi su prorekli grudi i kroz njih proturili ručice mrtvog djeteta, a devetogodišnjoj djevojčici rasjekli stomak. U kući Obrena Vlačića boravio je Oblasni konitet KPJ za Tuzlu. Kada se komitet povukao, neprijatelj je Obrenovu ženu i 3 djece žive spalio u kući. Porodice Obrena, Tome, Sretka Vlačića i Zarije Jezdića otjerali su u Bečane i spalili ih u šumi. Nastradalo je iz porodice Vlačića: Savinih 7 unučića, Sretkovih 4 i Obrenovih 5 čeljadi. Neke porodice Vlačića potpuno su uništene. Porodica Nikole Ristića, takođe je, cijela stradala. U kući Triše Davidovića bilo je sklonjeno 27 osoba, kad su otkrivene sve su u istom objektu spaljene. Stradale su porodice Alekse Mićanovića, 6. Tome Jeftića, 6 i Dušana Mićića 4 čeljadi..

U tom pogromu koji je vršen u Šekovačkim selima, našao se i jedan SS vojnik u kojem se vjerovatno probudila ljudskost, rekao je grupi ljudi, žena i djece, okupljenih za strijeljanje: "Kako vam ja kaže tako ćete govoriti, a vjerujte mi, nijesam ubio nikoga. O bazama nemojte ništa priznati, jer ste gotovi!" Na taj način su mnogi spašeni. Nažalost, trojicu iz grupe četnici su htjeli izvući i strijeljati, ali su ih dvojica SS vojnika odbranili.

Sveštenik Savo Savić išao je od mjesta do mjesta gdje su pokopovani ubijeni, od groba do groba, od stratišta do stratišta i opojavao poginuli narod. Sretnu ga četnici i pitaju: "Šta se ovo radi pope; Gdje ti je tvoj Brano?" Odgovarao im je: "Kada je ovaj rat počeo, samo sam mu rekao: idi sa Brainčanima, šta bude njima neka bude i tebi. Brano je pravnik, pametniji od mene, zna šta radi. Moji Brajinci znaju ostaviti puške pa idu u crkvu i mole se Bogu." Četnici neki iz poštovanja

a neki iz straha, nisu dirali popa Savu. Došli četnici u partizansku porodicu Aščerića. Sreli su staru Anu i tražili vode. S prezirom, drhtavim rukama pružila im je vodu.

"Stara, gdje su ti sinovi?"

"Sa drugovima," odgovorih im.

"Reci im neka pređu nama", braći Srbima.

"Kada bi vama prešli proklela bih mlijeko kojim sam ih zadojila" odgovori ponosito stara majka po zlu čuvenim Čelonjinim četnicima.

"Pazi, stara da ti jezik ne iščupamo!"

"Četiri sina sam domovini dala, a vama ne bih ni kuće", govorila je ponosno pogurena starica Ana.

Nijesu je dalje zlostavljali.

Spasenija Mrkajić majka 5 djece iz Udbine pričala je:

"Kada smo čuli kako SS zlikovci i četnici kolju i ubijaju narod, riješili smo da se sklonimo u pećinu iznad vode Studenca, u kanjonu rječice Lovnice. Tom prilikom moj muž Božo uputio je sina Boška u drugu pećinu, s namjerom da ako budemo pohvatani i pobijeni, bar da Boško ostane živ. Dugo smo se u toj pećini skrivali, a Božo bi noću izlazio i tražio hrane za djecu, uglavnom džanarike. Jedne noći vrati se s njim i Boško, našli se ispod džanarike. "Neka ga s nama", Veli Božo, što bude nama neka bude i njemu."

Jednog jutra oko Petrovdana (12.jul) čule su se puške pred samim ulazom u našu pećinu pade divokoza, pogođena iz pušaka SS vojnika.

"Gotovi smo", reče Božo. Sada će doći po kozu i onda i nas otkriti.

Bacio je veliki nož kojim smo nekada sjekli hljeb, da nas bar njime ne bi klali.

Zaista, ne prođe desetak minuta, kada stigoše SS vojnici i s njima četnici. "Odmah izlazite napolje", rekoše kad nas ugledaše. Djeca se pribila uz nas, od straha ne mogu ni da plaču. Nije se imalo kuda, morali smo izaći. Čim smo izašli četnici su počeli da nas tuku, a SS vojska nas, tog momenta, uzima u zaštitu; Govorili su: "Zarobite sebi, pa tucite!"

Povezali su nas jedno za drugo, otjerali na brdo Kurilo i zatvorili u prostor ograđen bodljikavom žicom. To im je bilo nešto kao logor. Bilo nas je oko 60, većinom žena i djece.

Tih dana padala je kiša i bilo je veoma hladno. Pet dana smo ležali u blatu i čekali četničkog komandanta Petra Jovičića iz Papraće. On je jedini ovlašćen da sa SS zlikovcima odlučuje o našoj sudbini. Mnogi smo poznavali Petra i nadali se da će nas spasiti, grdno smo se prevarili.

"Pomože Bog , partizani!", reče Jovičić kada uđe među nas. Svi su ovo iz partizanskog mjesta i sve ih treba strijeljati, prekrti i ode u komandu SS vojske.

Ne prođe dugo vremena među nas, kao bijesni psi, upadoše i SS i četnički zlikovci. Počeše da nas ispituju i muče. Prvo izdvojiše 6 mladih žena i djevojaka iz Mićanovića, ne zna se koja je od koje ljepša i počeše da ih siluju pred nama. Po desetak vojnika stoji u koloni i gura se ko će prije doći na red. Jedni žrtvu drže za ruke i noge, da ne može da se brani, dok obavljaju taj gnusan čin, na životinjski način. Žene vrište, pokušavaju da se otmu, mole da ih puste, ali sve to ne pomaže. Živan Lazačić ne može da gleda to zlo, pa navukao ćebe na glavu, a ja sam od jada cijelo vrijeme plakala. Nad Smiljanom Mićanović, koja je bila najljepša u cijelom kraju, izmjenilo se ne znam ni sama koliko vojnika. Poslije zločina ona je ležala u blatu, raskrečena i u nesvjesti. Onda su donijeli usijano željezo i na čelu joj napravili petrokaku zvijezdu, a zatim je ubili. Tom prilikom su joj ubili muža i 6 djece.

Na molbu moga muža da nam spasi živote, Petar Jovičić je grubo odgovorio: "Ko će tebe spasiti, kad si bio partizan i pljačkao četničke kuće. Ne, ne tebe će mo na muke udariti!"

Da bi otkrili partzanske baze, primjenjivali su razne vrste mučenja. Usijanu gvozdenu šipku smotali bi ljudima oko tijela. Samo se začuje cvrčanje i osjeti miris izgorjelog ljudskog tijela. Zatim ,svežu čovjeku noge i ruke za drvo, a onda mu testerišu vrat, izgovarajući najpogrdnije psovke i gledajući na sat da bi vidjeli koliko traje mučenje.

Poslije mučenja, počeše da određuju gdje će koju grupu pobiti. Mićanoviće otjeraše u vodenicu kod Lovničke crkve i tu ih žive spališe. Jednu grupu, u kojoj je bio i moj muž Božo, otjerali su na Čanića polje, gdje su ih pobili hrastovim koljem.

U nekoj bazi uhvatili su 4 bolničarke, mlade i lijepe djevojke. Dok su ih silovali cvilile su i kukale. Poslije toga odvukli su ih u potok i poubijali. U jednom momentu Jovičić se obrati meni:

"Odakle si ti Božinice?"

"Iz Trnove, Jevremova" odgovorih.

"Tebe i tvoju djecu ću ostavit, jer ste iz dobre familije. Sa tvojima sam dosta hljeba pojeo i pića popio, a muža ću ti ubiti, zato što je komunista. Molila sam ga i preklinjala da mi poštedi muža, ali

nije htio ni da čuje.

Zatim mije dao propusnicu da, sa još dvije žene i djecom, mogu ići za Vidakoviće. Kada smo krenule, sinčić mog djevera Komljenja⁵⁴ star svega 5 godina, objesi mi se o skut i poče da vrišti: "Strina, ne daj me, hoće da me ubiju. Ne daj me, molim te?" Petar ga je grubo odgurnuo od mene i u dječakovoj ručici ostade parče tkanine otrgnuto od moje suknje.

Obratila sam se Petru plačnim glasom:

"Molim te, Petre neka bar neko od Komljenovih ostane živo."

"Neću da Komljenovo ništa ostane u životu".

"Petre, molim te kao rođenig brata, kao Boga! Kada si mene i moju djecu pustio, nemoj mi uzimati ni to dijete, samo neka se sačuva Komljenovo potomstvo. Poslušaj me, molim te.

"Hoći Komljenovo sve živo da zatrem!", odbrusi zlikovac, dohvati pušku i ubi dijete pred nama.

Pričali su mi istaknuti prvoborci i rukovodioci iz Šekovića, Drago Melezović, Tešo Petrović i Živko Ninić, kakve su sve zločine SS zlikovci i četnici pravili u njihovom kraju za vrijeme neprijateljske ofanzive.

Gonili su narod da svaku stopu zemlje pretresu kako bi se otkrile baze sa ranjenicima i bolesnicima. Čak su i pse tragače upotrebljavali. Baze, ranije napravljene bile su u klisurama, jamama i šumarcima. Ljude zadužene za ranjenike, Dušana Ševkušića i Marka Plazačića, SS zlikovci i četnici su uhvatili, mučili i nagonili da priznaju gdje se nalaze baze. Međutim, nijesu ništa priznali. Na kraju su obadvojica zaklani kod bunarića.

U prvom naletu SS zlikovci, početkom maja, nisu otkrili baze. Najviše baza sa ranjenicima bilo je oko Krušika i Borogova. U Milica Gaju u bazi koja je bila u pećini, četnici i SS vojska uhvatili su 33 lica, većinom djece i žena iz 25 kuća Mićanovića i sve ih pobili.

CRNI PETROVDAN U PEĆINI PODPOLA

Pećina Podpola, izvorište rijeke Lomnice, bila je puna nejači, koja je stajala i drhtala u hladnoj vodi, bez hrane. Kako u nju prije toga niko nije zalazio, jer je imala uzak izlaz, četnici i SS zločinci su unutra bacili bombe da bi ljude u njoj pobili. Oni unutra su čekali, samo je dijete Mileve Bećanović počelo da plače, pa je neko iz sabijene mase rekao: "Udavi ga!" Odgovorila je: "Ja ga ne mogu udaviti, evo udavite ga vi!"

**Brano Savić
Radivoje Kovačević**

Prošlo je izvjesno vrijeme, a dijete nikako da se umiri. Prišao je jedan čovjek zadavio i bacio u vodu. Ubrzo je tu i majka poginula i zauvijek ostala u pećini, zajedno sa svojim čedom.

Čuvenog borca i junaka Novaka Mrkajića, četnici i SS grupe su, u maju 1944. godine uhvatili teško ranjenog.

Istakao se još u prvim danima ustanka, kada je flašom sa gasom zapalio kasarnu u Šekovićima i primorao žadarme da se predaju ustanicima. Inače, bio je odslužio vojsku, oženjen, ugledan čovjek u selu. Znao je da vatrom iz puškomitraljeza, iz stojećeg stava, rastjera cijeli četnički bataljon. Vladalo je mišljenje da ga zrno ne može ubiti. Među 50 naoružanih četnika na vašaru u Malom Polju natjerao je jednog "đikana" da skine s rukava mrtvačku glavu i sa kape kokardu. Sam je razoružao 10 četnika, donio njihove puške i predao Brani Saviću.

I pokazao grupe za likvidaciju četničkih vođa i njihovih "crnih trojki". U decembru 1942. godine sa Neđom Mićanovičem je likvidirao čuvenog četničkog komandanta Momčila Mičića, a češće je na svoju ruku vršio akcije protiv četnika. Vjerovalo se da Novaku nije bilo ravnog junaka u Šekovićima.

U neprijateljskoj ofanzivi 1943. godine na Bijelom Polju, Novak je ranjen u obje noge; Desna je bila prebijena. Zrno ga, ipak, "htjelo". Liječio se u bolnici u Šekovićima. Kost desne noge mu je krivo srasla i kretao se pomoću štaka.

Kada je sa Majevice došla SS vojska u Šekoviće, u bolnici u Mrkajićima su se, pored ostalih, nalazili Novak Mrkaić i, takođe ranjeni Drago Melezović. Kad je zaprijetila opasnost bolnici, Drago se, pomoću konja, povukao sa komandom područja prema Javorku, a Novak se pomoću štaka i sa grupom ljudi, sklonio u pećinu. Dalje nije mogao. U Pećini su se krili i boravili oko 20 dana. Otkrili su ih četnici i pozvali na predaju, ali su ovi dva dana davali otpor. SS vojska je dovukla topove i gađala u pećinu. Kada je onima unutra ponestalo municije svi su se, sem Novaka predali. Sam je davao otpor. Pred pećinom je bilo 5 do 6 palih SS vojnika, ali im napadači nisu mogli prići.

Neprijatelj je posegao za lukavstvom. Povukao se, ali i ostavio zasjedu. Novak je poslije dva dana, noću, izašao iz pećine jer više nije imao nijednog metka. SS zločinci su ga uhvatili i mučili. Otjerali su ga u Papraču, gdje su im četnici za Novaka davali stotinu partizana; da bi ga oni ubili. Htjeli su da mu se osvete za smrt komandanta Vlaseničke brigade, Mičića. SS vojnici im, međutim, nijesu dozvolili ni da mi priđu.

Oko 20 zarobljenih partizanskih ranjenika i bolesnika zajedno sa Novakom, otjerani su u Brčko i strpani u logor. Poslije saslušanja i kraćeg boravka u Brčkom, vagonima, koji su služili za transport stoke, preveženi su u Sremsko Mitrovački zatvor, gdje su nastavili sa saslušavanjem i maltretiranjem. Tu su bili oko mjesec dana, pa su opet vozom prebačeni u zatvor u Beogradu.

Kada su divizije NOVJ, zajedno sa jedinicama Crvene armije, sredinom oktobra 1944, napale na neprijatelje u Beogradu, Novak je, čuvši borbu u gradu, predložio zatvorenicima da obiju podrumka vrata i priključe se partizanima. Oni se s njim nijesu složili. Uveče su partizani došli u blizinu zatvora. Novak uzima pušku od poginulog Nijemca i priključuje se oslobodiocima. Odmah stupa u borbu i herojski gine za oslobođenje prestolice. Da je ostao u zatvoru Novak bi preživio rat. To, međutim ne bi ličilo na njega.

U neprijateljskoj ofanzivi 1944. godine Novaku Mrkajiću je sva porodica pobijena, i djevojčica od 7 godina. U životu nije ostao niko od uže porodice.

U vremenu od marta do oktobra 1944. godine 13. "Handžar" SS divizija, koliko je boravila na području Sjeveroistočne Bosne u svim srezovima kuda se kretala, ubila je ukupno 1803 lica, ne boračkog stanovništva. Osim toga veliki broj ranjenih partizana koji su se nalazili u bazama u Donjoj Trnovi, Jablanici, Srebreniku i Šekovićima. Njihov tačan broj nije bilo moguće utvrditi.

ZLOGLASNI ZELENOKADROVCI IZ SPREČE

Brano Savić je pričao kako ih je u dolini Spreče uz pomoć četnika, stalno napadao "zeleni kadar". To bi povod Đorđi Simiću da ispriča kako je nastala ta ustaška formacija.

Poslije našeg napuštanja Tuzle 1943. godine, ustaška vlast je od legije, koja im se nije dobro pokazala, počela da formira zeleni kadar, baš u dolini Spreče, važnom strateškom pravcu. Za komandanta su postavljali ustaške ljude, odane NDH, zato su te jedinice bile posebno aktivne u borbi protiv partizana.

Za vrijeme rata glavni prelaz partizanskih jedinica sa Majevice u Birač i obrnuto bio je: planina Jelica-Kalesija-rijeka Spreča. Neprijatelj je tom pravcu pridavao veliku važnost, držeći tamo jače snage kako bi spriječavao prelazak naših jedinica preko ceste Tuzla-Zvornik. Zato je za komandanta zelenog kadra u Kalesiji postavljen ustaški ideolog Nešet Topčić⁵⁵. Uspio je da oko sebe okupi veći dio Muslimana i da ih u dolini Spreče angažuje u borbi protiv partizana. Bio je povezan sa uglednim Muslimanima, posebno iz Zvornika koji su ga materijalno pomagali. U oktobru 1943. godine Đorđo Simić je ugovorio sastanak sa Topčićem u Kalesiji. Htio je da pregovaraju o tome da zelenokadrovci pređu u partizane. Njih dvojica su se poznavali prije rata iz Zvornika. Topčić je bio Simiću profesor.

Na pregovorima nije moglo doći do sporazuma. Topčić je govorio kako mu partizani nisu garancija da četnici neće popaliti muslimanska sela ako zeleni kadar pređe na stranu NOP-a Time bi se raskinuo i sporazum između četnika i zelenog kadra u zajedničkoj borbi protiv partizana.

55. Nešet Topčić je rodom iz Janje. Prije rata bio profesor u Zvorniku. A kratko vrijeme 1941. godine ustaški logornik. Poginuo krajem 1944. godine u Modriči.

Topčićje bio neka vrsta pretpostavljenog cijelom zelenom kadru na teritoriji Tuzlanske oblasti i imao je uticaj na njegov borbeni moral, okupljanje i formiranje novih jedinica.

U septembru i oktobru 1943. godine Topčićje u Zvorniku imao grupu od oko 200 ljudi, a početkom 1944. godine oko 3 000 na sektoru Spreče. To je uglavnom mobilisano ljudstvo od strane Nijemaca i ustaša, lako sposobno za oružje, vraćalo se kući, pa stuplalo u legiju.

Nešad Topčić se zalagao za autonomiju BiH pod Njemačkim protektoratom. Zbog toga je u 1944. godini (u junu i julu) išao u Berlin gdje se sastajao sa Himlerom, tvorcom i patronom SS jedinica. Topčić je bio povezan sa "Handžar" divizijom. Prosredtvom islamskih i Njemačkih moćnika, obećavano mu je od SS jedinica naoružanje i platu za vojnike "zelenog kadra". Krajem rata, 1944. godine Topčić je održavao kontakte i sa četnicima Majevičkog četničkog korpusa, snabdijevajući ih oružjem za borbu protiv partizana.

U januaru 1944. godine formirana je pukovnija "bosanski planinci", od 10 bojni (bataljona) raspoređenih po punktovima Sjeveroistočne Bosne. Štab pukovnije bio je u Tuzli. Zeleni kadar, kojim su Nijemci pokušavali da popune jedinice 13. SS "Handžar" divizije, kako bi nadoknadili gubitke koje su pretrpjeli u borbama protiv jedinica NOV-a, pružio je otpor. Najviše radi toga što njegovi ljudi nisu htjeli da se udaljavaju od svojih kuća.

NA OBEZBJEĐENJU AERODROMA

17. oktobar, dobismo naređenje da Odred krene u Tuzlu. Sa nama kreću i delegati SKOJ-a i izbjeglice iz Semberije koje su nam se priključile u Mačvi. Od Zvornika prema Snagovu prolazimo pored grobne humke Filipa Kljajića Fiće^{SG}. Zastali smo i odali pošto heroju. Sipila je ledena kiša sa snijegom. Gazimo po blatu koje se lijepi za obuću i otežava kretanje. U putu dobismo naređenje od Štaba 3. korpusa: "Odred smjestiti u Osmake za obezbjeđenje aerodroma i proširenje istog." Postupili smo po naređenju: Smjestili se u Osmake, delegaciju SKOJ-a i izbjeglice, u pratnji čete, uputili smo u Tuzlu. Sa njima je otišao i zamjenik političkog

komesara odreda Abdulah Sarajlića Teški, sa dvojicom boraca, na oblasno partijsko savjetovanje.

19. oktobar. U Štab odreda u Osmacima, doće Milena Aćimović-Golubović. Sva radosna kaže da je čula da smo nedavno došli iz Srema, pa svrati da nas vidi.

Obradovah se njezinom dolasku, jer smo se posljednji put vidjeli početkom marta, kad je, sa svojim mužom Đurom, boravila u Popovima. Tamo se liječila. A poznajem je još od prije rata, jer smo iz susjednih sela. To je prva djevojka iz Tobuta koja je stupila u partizane 1941. godine.

Nikad se nije požalila bilo na šta. Njen brat je Cvijetin Mijatović Majo, politički komesar 6. Istočnobosanske brigade.

Pričala je o teškoćama koje je preživjela u neprijateljskoj ofanzivi 1944. godine. Četnici su joj ubili muža, vrlo brzo po njenom porođaju, kada je na svijet donijela žensko dijete.

Početkom oktobra 1944. godine uhvatila je vezu sa 18. Hrvatskom brigadom i dogovorila se da dođe jedna patrola u Tobut, gdje se nalazila sa bebom, kao da je otjeraju sa braćom Milanom i Markom, da ne bi od četnika stradala i ostala porodica. Beba Ljubica ostala je kod babe, a kasnije prebačena u oslobođenu Tuzlu. Milena je, kao bolničarka u brigadi, učestvovala u oslobođenju Sarajeva.

Borci Majevičkog odreda danonoćno prate razvoj borbe za Beograd.

**RANJENICI NA
AERODROMU**

19/20. oktobar. Na aerodromu u Osmacima očekujemo dolazak savezničkih aviona sa opremom. Izvršene su sve pripreme.

Oko podne stiže depeša od Štaba 3. korpusa: "naše jedinice su oslobodile Beograd. Vrhovini komandant, maršal Tito, odao je priznanje oslobodiocima Beograda.

Poslije podne iskupili smo sve borce. Saopštena im je vijest o oslobođenju Beograda. Svečanost je otvorio komandant. Nastaje opšte veselje koje je, zajedno sa narodom, potrajalo do kasno u noć. Bilo je i pucnjave, u ovakvoj prilici ko tome da odoli.

Posmatram veliko i plodno Sprečansko polje. Kada padaju velike kiše Spreca se izlije iz korita i poplavi oko stotinu hektara plodnog zemljišta.

Neprijatelj uporište drži na Visu, koji dominira u dolini Spreče. U blizini prolazi cesta Tuzla-Zvornik. Na padinama Majevice prostiru se izmiješana srpska i muslimanska sela: Dubnica, Zolje, Jajić, Memić. U svim selima nalazi se dosta naoružanih pripadnika legije. U ovom kraju legijom su komandovali ustaški elementi pa se za vrijeme rata nije moglo lako preći sa Majevice u Birač i obratno, uvijek je bilo borbe, i često i žrtava.

Jedna četa našeg Odreda drži položaj prema Podborogovu. Došli su seljaci iz okolnih sela da uređuju i proširuju nas aerodrom.

EVAKUACIJA RANJENIKA U ITALIJU

U Osmacima nismo mogli Brani Saviću da damo dvije čete kao obezbjeđenje i pratnju komore do Živinica. Nijesmo mogli da damo toliko obezbjeđenje: Nisu nam se vratile dvije čete iz Tuzle. Sa Branom smo nastavili razgovor započet 14. oktobra u Zvorniku. Brano Savić iznosi strašne stvari o zločinima koji su činili četnički i SS zločinci u Šekovićima.

Štab 3. korpusa je zaključio da treba što prije urediti aerodrom na koji bi se mogli spuštati saveznički avioni; Oni bi dopremali opremu i naoružnje, a u Italiju prevozili naše ranjenike i bolesnike. Za izgradnju aerodroma kod Osmaka zadužena je komanda mjesta i Narodno oslobodilački odbor ovog sela, sa dva bataljona 19. Birčanske brigade; Oni su, ujedno, bili i obezbjeđenje. Nedaleko su se nalazili neprijateljski položaji. Aerodrom je izgrađen za nekoliko dana, doduše samo zemljeni radovi. Pista na koju su avioni slijetali bila je pod travom. Poravanate su rupe i isječeno drveće. Ubrzo su se počeli spuštati avioni s pošiljkama, a odvozili su teške ranjenike. Tako je partizanska bolnica potpuno rasterećivana od nepokretnih ranjenika. Od bolnice do aerodroma bilo je 20 km, pa su ranjenici prenošeni na nosilima i na konjima, ili prevoženi volovskim kolima.

Avioni su se spuštali istovarali opremu, uzimali ranjenike, uzlijetali i odlazili na jug Italije. Kolona zaprežnih vozila i konja preuzimala je municiju, opremu, hranu i sanitetski materijal koji su upućivali saveznici. Pošiljke su radi sigurnosti otpremane u planinu Bišinu iznad Šekovića.

Neprijatelj je uzalud preduzimao napade da bi se aerodrom onespособio. Samo u jednom danu, u junu 1944. godine sa aerodroma je evakuisano u Italiju više od 400 ranjenika, bolesnika i invalida. To je veliko olakšanje za partizanske bolnice i za rasterećenje naših jedinica. Ovim putem otpremljeno je i više stotina djece bez roditelja. Računa se da je sa aerodroma u Osmacima preveženo u Italiju preko 850 lica. Potresne su sudbine mnogih ranjenika skrivenih u baze u Šekovićima. Uzbudljiva je posebno priča teškog ranjenika Pere Sapardića, ekonoma čete 15. Majevičke brigade. On se nalazio na liječenju u Šekovačkoj bolnici, u selu Mihajlovići, od 23. aprila 1944. godine. Pred sumrak 26. aprila stiglo je obavještenje da su blizu, na samoj cesti, SS jedinice, prodrle su sa Majevice. Osoblje bolnice se, zajedno sa seljacima koji su do posljednjeg čovjeka bili na strani partizana, dalo na posao. Pokretni ranjenici su odmah usmjereni u šumu u kojoj su se nalazile baze, a nepokretni žurno nošeni na nosilima.

"Već je padao mrak kada su nas uvlačili kroz male otvore baza i smiještali u mračne i memljive prostorije; Ne zna se koliko vremena ćemo u njima provesti. U našoj bazi bilo nas je šestero: Četiri ranjenika i dvije bolničarke. Pored mene ležao je Esad, iz Tuzle, ranjen u kičmu, nije se micao sa nosila. Mrda mladić iz Bosanske Krajine ranjen je u nogu. Četvrti drug je sjedio, ranjen u ruku. Mika Radić, Kraiškinja, naša je bolničarka: sada je obavljala dužnosti ljekara i domaćina baze; jedina je za nas odgovorna. Druga bolničarka Zlatica je bila nešto bledunjava i bolešljiva; Nisam siguran da li se među nama našla kao bolničarka ili kao bolesnik.

Baza je ukopana u brijeg u šumi. Prostorija je veličine 3x3, visina je nešto više od metra, čovjek se nije mogao u njoj ispraviti. Zidovi su od kolja i dasaka, plafon od greda. Po zemlji je prostrta slama. U uglu veoma mali otvor, da se ne pogušimo bez dovoljno vazduha. Preko baze

je debeli sloj zemlje sa travom i prirodnim rastinjem, a na ulaznom otvoru sa strane nalazi se kapak takođe pokriven busenjem sa travom.

Tako su počeli dani života pod zemljom. Preko dana smo više spavali, najnemirniji smo Mrda i ja. Mrđu muče teški bolovi. Kada se upali fenjer, vidi se da mu je noga sve više oticala; kasnije je postojala crna. Očito radilo se o trovanju, ali mu Mika nije mogla da pomogne. Mrda je junački podnosio bolove. Ja nijesam imao snage ni da stenjem čestito i za Miku sam predstavljao poseban problem. Pored ranjavanja izgubio sam i mnogo krvi; Rana mi je stalno gnojila i tako odnosila i ono malo moje snage. Život se u meni gasi. Mika me je vrlo često previjala. Ne sjećam se kakve je prirode bila Esadova rana, ali sa njim Mika nije imala nikakvih teškoća. Bio je veseo, redovno je jeo i ničim joj nije dosađivao. Drug koji je bio ranjen u ruku cijelo vrijeme je sjedio i ćutao. Zlatica očito bolesna nastojala je da pomogne Miki, koliko je mogla.

Po danu grivala je neprijateljska artiljerija. Čuo se fijuk granata i ne daleko eksplozije; znači da položaji naših jedinica su u blizini. Ponekad se čula puščana i mitraljekska vatra. Naši su nastojali da odbrane svaku stopu slobodne teritorije.

Za to vrijeme, skriven u potoku ili ko zna gdje, životario je naš čuvar i hranilac Milan Bursać. Njegovo burno oko stalno motri pokrete neprijatelja; brine da nas neprijatelj ne bi mogao otkriti. Čim padne mrak i neprijatelj se smiri Bursać je kretao na svoj noćni mukotrpan zadatak. Prvo je radi vazduha otvarao baze, a onda donio kante sa svježom hladnom vodom. Nešto kasnije počeo je da donosi toplu supu i vruće krofne koje je on, ko zna gdje, kako i sa kim, spremao. U bazama je bilo slanine, pekmeza i dvopeka, još ranije je pripremljeno za slučaj ofanzive. Ko zna koliko ranjenika Bursać opslužuje. U zoru zatvara baze odlazi u svoje skrovište. Tako iz noći u noć.

Nekoliko minuta poslije otvaranja baze šibica se nije mogla upaliti, nije bilo dovoljno kiseonika. Trebalo je da prođe izvjesno vrijeme. Prosto je nevjereovatno kako se nijesmo pogušili. Otuzan i zagušljiv miris naših rana i zavoja samo je dopunjavao težak zadah iz sudova sa mokraćom i izmetom.

Najčešće sam sa Mikom ja razgovarao. Zbog velikog gubitka krvi organizam je tražio vodu, a Mika mi nije dala. Tako joj je naređeno ili je i sama znala da tako treba. Ponekad u početku sam poslije svakog gutljaja vode gubio svijest, a možda me je ucjenjivala da bih jeo. Međutim, mjesec dana poslije ranjavanja nijesam mogao ni pomisliti na jelo. Ona mi vode nije dala dok ne jedem. I Mika se ljutila što stalno "zakeram". Niko nije mogao da shvati kako je teško bez vode. Pokušavo sam da jedem, ali nije išlo. Minutima bih mrvicu hrane prevrtao po ustima, zatim je ispljunuo. Grlo kao da je bilo zatvoreno. Onda sam molio Esada da on pojede moj dio, krijući od Mike. On je pristajao i zatim sam dobijao vode. Nakon par dana i Esad je počeo da me grdi. Dosjetio sam se. Ono malo jela stavljao sam pod nosila i onda sa pravom tražio vode. Eto, pojedoh nekako, ali teškom mukom, govorio sam "vidiš da možeš", konstatovala je Mika zadovoljno i davala mi vode.

Jasno, ne koliko bih ja želio, odnosno koliko mi je organizam zahtijevao. Kada se probudim u mraku, čežnjivo zurim u pravcu posude sa vodom. Ona je tu, na dohvata ruke, ali šta vrijedi kad nemam snage da se maknem sa nosila. Kada bih imao deset života, svih deset bih dao samo da se napijem vode. Jednom sam dohvatio sud sa mokraćom koji se nalazio pored mojih nosila, kakav grozan ukus! Žeđ me je teško iscrpljivala, jednom je nastupila takva kriza da mi je, kada bi preko dana začuo bat koraka pokraj baze, dolazilo da viknem da neko dođe da me ubije. Bili su to trenuci kada smrt izgleda poželjno spasenje iz ovog pakla. Ujutru 13. maja Bursać nam saopšti da neće zatvarati bazu, jer se neprijatelj povukao. Oh, Kako nam je laknulo! Makar i ostali u bazi, samo neka je otvorena. Međutim, Bursać se brzo vratio i zatvorio bazu. Znači neprijatelj je još tu! Negdje oko 10 časova u neposrednoj blizini začuše se neprijateljski rafali, a malo zatim koraci oko baze. A onda se počeo podizati kapak na bazi. Pomislih da smo otkriveni. Ne znam kako se osjećaju ostali, mene je podišla užasna jeza. Trenuci su se pretvorili u vječnost, kapak je, konačno, podignut i na otvoru se pojavio drago lice našeg Bursaća.

"Ne boj te se" govorio je zadihan, neprijatelj se povukao na Majevicu; Naši su greškom pucali na mene.

U bazi zavlada oduševljenje. Prvi put, nakon 20 dana, progovorismo glasno. Čak se i Mrda počeo smijati, mada su na licu stalno grčevi od bolova. Iskoristio sam trenutak oduševljenja i zatražio vode. Zanesena ćaskanjem sa Bursaćem, Mika mi dodade puno lonče vode. U dahu ga iskapih. To je, valjda, bio najsrećniji trenutak u mom životu. Esad me šeretski pogleda. "Koristiš gužvu, mangupe". "Čuti!", odvratih mu tiho i veselo.

Za svaki slučaj, u bazi smo ostali još taj dan, a 14 maja su nas iznijeli. Kakva ljepota od prirode! Po izlasku iz baze raspoređeni smo po seoskim kućama. U prostorijama nema ranjenika, a ko

zna gdje su ukućani. Divan taj narod: Sve što imaju daju za oslobodilački pokret. Tihi, kreću se poput sjenki, jedva se primjećuju, a opet su tu, stalno angažovani na zadacima NOP-a.

Po sobama razastrta slama, ponegdje prekrivena čebadima, a u većini lanenim ponjavama. Hrane u izobilju, za svaki obrok vojnička porcija riže sa mesom. U međuvremenu, saveznici su, padobranima dopremali dosta riže, a i mesa se odnekud našlo. U hljebu se još oskudijevalo. Za one prilike to je bila odlična hrana. Meni se apetit povratio, pa često uzimam i dodatak.

Dok smo se nalazili u bazama, padobranom se spustio engleski hirurg, sa pomoćnikom, da bi pomogli našim ljekarima koji su imali pune ruke posla. Teško mi je bilo kada sam čuo da su Mrđi amputirali nogu; trovanje je učinilo svoje.

Nakon nekoliko dana dospio sam na "operacioni sto." Trebalo mi je zamjeniti gips, međutim ispostavilo se da je neophodna nova operacija. Treba odstraniti polomljene dijelove kostiju i otkloniti već uočljive, a i moguće, komplikacije. Tako kaže Jordana, bolničarka i asistent kod operacije ranjenika. Sa Englezima se ne mogu sporazumjeti, ali je Jordana, izgleda, razumjela nešto engleskog i nekako se s njima komuniciralo. Prije operacije nisu mi dali nikakakva sredstva za ublažavanje bolova. Nije preostajalo drugo nego da stegnem zube; oni su barzdravi i jaki. Moram priznati da je Jordanino prisustvo djelovalo sigurno toliko koliko bi djelovala bar lokalna anestezija, možda i više. Ta lijepa osamnestogodišnja jevrejka, sa gustom crnom kovrdžavom kosom i obrazima ispunjenim mladalačkim rumenilom, neprestano je posmatrala ranjenika i svojim blagim pogledom i smiješkom djelovala ohrabrujuće. Bolovi su se lakše podnosili. Ona je sa čitavom porodicom sa partizanima. Njen otac Ivo Herlinger je partzanski hirurg, a majka ispomaže oko njege ranjenika. Mlađa sestra Mira, takođe crnokosa i ljepuška djevojčica, vrti se okolo i nastoji da pomogne koliko može. Bila je vesela, skakutala je, baš kao pravo dijete. Ne vjerujem daje imala više od 13 godina.

**ČETNICI ZAKLALI
BORCA 4. MAJEV.
NOP ODREDA**

Nakon kraćeg vremena napustili smo kuću. Razapeto je mnoštvo šatora pod koje smo smješteni. Sada smo imali više svježeg vazduha, a i prostora koji nam je u kućama nedostajao. Raspoloženje ranjenika, sve je veselije, iz nekih šatora dopire pjesma i smijeh.

Još jedna vijest me je rastužila: Vodnik u prvoj četi 3. bataljona Božo Pejanović, donijet je kao težak ranjenik, da bi nakon nekoliko dana podlegao ranama. Bio je to kršan crnogorac, student i prekaljeni borac, uvijek nasmijan.

U junu smo, iz "Fronta slobode", čitali o borbama moje 17 divizije, a iz emisije "Slobodna Jugoslavija" slušali o otvaranju drugog fronta na zapadu i napredovanju "Ruskog valjka" na istoku; i naši prešli u ofanzivu.

Krajem tog mjeseca, pak, pronese se vijest da se negdje u blizini gradi aerodrom na koji će se spuštati saveznički avioni. I, zaista, 1. jula izjutra počele su pripreme: ošišali su nas, okupali, skinuli sa nas stari veš i odijela i presvukli u čisto. Pred mrak se oteгла kolona volovskih kola natovarenih ranjenicima. Krenula put aerodroma. Negdje do ponoći iščekivali smo avione; onda nas obavjestiše da neće doći te večeri, nego slijedeće. Stvarno, slijedeće večeri se začu brujanje avionskih motora, a zatim se ukazaše svjetlosni signali. Poljem su, po dogovoru, zapaljene velike vatre. Avioni su počeli da kruže, a zatim da se spuštaju na tie. Bilo ih je devet. Prvo su istovareni paketi sa lijekovima, hranom i opremom. Radilo se užurbano, jer je postojala opasnost od eventualnog nailaska neprijateljskih aviona. Onda je počeo utovar ranjenika, prvo nas nepokretne na nosilima. Oko ponoći ponovo su zagrmjeli motori; avioni su se, jedan za

drugim, dizali i ponijeli nas daleko od otadžbine preko Jadrana, u Italiju. U prvom "talasu" odvezeni su najteži ranjenici, a u sledećim će i preostali pripremljeni za taj put ranjeničke nade.

Kratko vrijeme poslije četnici su iznenadno prodrli na slobodnu teritoriju. Tom prilikom otkrili su jednu bazu u kojoj su se nalazila dva novopripisjela ranjenika i nešto bolničkog osoblja. Pošto su otkriveni, ranjenici su pružali otpor i izginuli. Među zarobljenima našle su se Jordana Herliger, njena sestra Mira i njihova majka. Majku su četnici odmah strijeljali, a Jordanu i Miru povelili sa sobom⁵⁶. One su, međutim, nakon nekoliko dana uspjele da pobjegnu i da se, srećom, ponovo priključe partizanima.

Evo još jednog ranjeničkog iskaza: Borac 16. Muslimanske brigade Halid Alikadić iz Gornjeg Rahića ranjen je u obje noge u julu 1944. godine. Liječen je u Šekovačkoj bolnici. Sa grupom ranjenika prebačen je na aerodrom Osmaci, da bi avionom bio prebačen u Italiju na liječenje. U Osmacima su ih napali SS zločinci i zeleni kadar; Tom rilikom je nekoliko ranjenika poginulo, oko 15 zarobljeno, među njima i Halid. Sa volovskom zapregom prevezeni su u zatvor u Zvornik. Tu su ih isleđivali, tukli kundacima i mučili.

Zahvaljujući jednom SS vojniku, koji me poznao iz osnovne škole, dobio sam potvrdu da sam ranjen u zelenom kadru. Kao takav, pušten sam u svoje rodno mjesto, da se liječim. Kad sam došao u Gornji Rahić, neko me je prijavio. Došla je SS patrola i naredi da izađem pred kuću; kao zove me njihov komandant. "Samo da uzmem kaput", reko ih. Izašao sam pozadi kuće i, preko ograde prebacio se u baštu pa potokom prema Zoviku. U blizini Palanke sakrio sam se u jednu rupu u potoku. Ti sam bio tri dana bez hrane i vode. Uhvatio sam vezu s bratom i zetom i oni su mi donosili hranu. Majka mi je poručila da ne idem kući, već kuda znam, jer mi prijete opasnost. U toj rupi dobio sam upalu pluća i, pomoću zeleno kadrovske propusnice, krenuo u Brčko, kod ljekara. Kad sam se vratio sa liječenja krio sam se u okolnim srpskim selima, gdje su me ljudi, koje sam poznao, hranili i krili.

RANE DRUGA UČE

Đak učiteljske škole Dragoslav Mitrović Učo⁵⁷, rodom iz sela Godovika kod Užičke Požege, u NOB je stupio 1941. godine. Kao borac druge proleterske prešao je u 6. istočnobosansku proletersku brigadu i došao u Šekoviće poslije neprijateljske ofanzive na Sutjesci. Izvjesno vrijeme je kao ranjenik, bio u bolnici na Bišini. Njegova kazivanja takođe su zanimljiva.

Dragoslav Mitrović - Učo

Pokušali smo jedne večeri da se prebacimo na Majevicu i Semberiju, da bi smo se smjestili u tamošnje bolnice. Pošto nijesmo uspeli, vratili smo se i izvjesno vrijeme ostali u Šekovićima. Zatim je nastupila jedna lokalana ofanziva koja je, poslije našeg manevrisanja na Milan planini, prestala. Riješeno je da svi pokretljivi ranjenici idu u brigade. Ja sam došao u Šestu i ostao u njoj do ponovnog ranjavanja, krajem aprila 1944. godine. Zadnja borba pred ranjavanje, vođena je 29. aprila 1944. godine na Kraljevoj gori kod Vlasenice. Tada su 6. istočnobosanska i 15. Majevička brigada pokušale da probiju neprijateljske položaje u ovom kraju i nastave dalji pokret; Odustale su od namjeravanog prelaska 17. divizije u Srbiju, u reon Bajipe Bašte.

56. Jordana i Mira Herligen poslije rata su završile medicinu i radile kao vrijedni ljekarti.

57. Učo je poslije rata završio fakultet i postao vojni historičar. U penziju je otišao u činu pukovnika. Nosilac je partizanske spomenice 1941. godine i sto postotni ratni invalid.

Ta borba bila je kratka, ali žestoka. Nijemci su ranije došli na položaje i organizovali jaku odbranu. Naš pokušaj probaja dobro branjenih položaja ostao je bezuspješan. Neprijatelj je raspolagao i sa znatno boljim naoružanjem. Ja sam tu kao zamjenik političkog komesara 3. bataljona, ranjen u nogu i prenijet do divizijske hiruške ekipe. U zidinama neke kuće bez krova i vrata, ljekari Ginzberg i Roza Papo su, poslije konkluzije sa političkim komesarom 17. divizije, odlučili da mi amputiraju nogu. Pitali su i mene pa sam se složio kad sam vidio kakva je rana. Bio sam svjestan da tu drugog spasa nema. Srećna okolnost je što je hiruška ekipa u tom trenutku raspolagala sa nešto anestezika, pa su me "opili" i kad sam se probudio vidio sam da mi je noga odsječena. Doktorica Roza mi je prvo donijela čaj, a onda i parče tvrde proje i brinula se u toku pokreta za moj oporavak. Ubrzo su me stavili na nosila; Morali smo da produžimo pokret. Gotovo čitavu noć smo maršovali bespućem. Sjećam se da su me preko nadošlog potoka bez mosta nosili borci novajlije, Sremci pa su im pomogli zamjenik političkog komesara brigade Milojica Pantelić i intendant Duško Vuković. Noću smo stigli pod Baturu, gdje su nas, ranjenike, stavili pored razbuktalih vatri, da se ogrijemo. Abilo je hladno i ja ubrzo zaspah.

Sitgli smo u Šekoviće. rekli su nam usput da ćemo tamo imati mir, da ćemo se smjestiti po kućama. Ali kad smo došli tamo rečeno je da moramo dalje, do baza u šumi blizu zaseoka Mihajlovići. Tu su nas smjestili u ranije napravljene zemunice i u njima smo ostali 15 dana. Bolničarke su noću donosile nešto hrane, a najvažnije je da smo se unutra osjećali bezbjednim.

Svesni smo ipak da nas je svaki čas neprijatelj mogao otkriti. Nismo mislili na najgore, već čekali da ta "lokalana" ofanziva prođe i ponovo da se vratimo u selo, u bolnicu, iznijeli su nas iz baze nakon prolaska ofanzive, donijeli su u selo i ubrzo su saveznici počeli da tu bolnicu snabdijevaju sanitetskim materijalom; Došla je i jedna ekipa engleskih ljekara. Imali smo ljekare i lijekove, bolničku njegu, relativno dobru hranu. Jednog dana, dok smo boravili u toj bolnici u zaseoku Mihajlovići, bolničarke su iznijele mene i Acu Lukića "Kurjaka" u voćnjak.

Počelo se pričati da se priprema naša evakuacija u Italiju. Ja sam od Đuraša, političkog komesara bolnice, takođe to saznao i očekivali smo taj transport i odlazak u Italiju sa dvostrukim osećanjima. S jedne strane bili smo svjesni situacije u kojoj se nalazimo kao nepokretni ranjenici; Moguće je da nas neprijatelj napadne. Mi smo teret operativnim jedinicama; moraju da vode borbu sa neprijateljem i istovremeno da vode brigu i o nama. Naš odlazak u Italiju, na liječenje, smatrali smo prirodnim i najboljim riješenjem. S druge strane, bilo nam je žao što tim odlaskom napuštamo zemlju, odlazimo iz jedinice, pa time prestaje i naše neposredno učešće u borbi protiv neprijatelja. Sjećam se jednog razgovora baš pred sam polazak sa aerodroma Osmaci. Saradnik "Fronta slobode me pita kako se osjećam, a ja odgovaram kako mi se čini da još dugujem saborcima i da priželjkujem da će taj rastanak biti privremen."

Sa Učom je dijelio sudbinu Stjepan Galac, vinkovčanin. U NOR, odnosno Majevički NOP odred, stupio 30. maja 1943. godine. Ranjen je dok je bio na dužnosti zamjenika komandanta 15. Majevičke brigade. Sa Učom je nošen na nosilima, liječen u Mihajlovićima, sklonjen sa još 8 drugarica i drugova. Sa aerodroma Osmaci prebačen je u Italiju na liječenje. Ranjen je u jeku neprijateljske ofanzive 2. maja. rafa mu je smrskao kost lijeve noge iznad koljena, pa mu je doktor Ervin Ginzberg, u brigadnom previjalištu, stavio imobilizacioni zavoj, a u Šekovićima je u sastavu ranjeničke kolone, stigao sa obezbjeđenjem bataljona kojim je komandovao Rade Čorak. Negdje između Olova i Šekovića su ga stavili na konja, a dva zarobljena Italijana ga pridržavala sa strane. Uslijed neizdrživih bolova, morao je opet na nosila. U jednom trenutku, noću italijani uplašeni za vlastiti život, ostavili su ga na pola puta, ali je komandant Rade Čorak poslao po njega desetinu i tako je sustigao kolonu.

U bolnici u Birču Učo je, sjeća se Galac, dobio od nekud malo šećera, ali ga nije sam pojeo nego podijelio svima, svakom po kašičicu. U Mihajlovićima Galea je "ozbiljno pregledao" ljekar Baboselac i odmah izvršio manju intervenciju, bez anestezije. Poslije toga je rekao: "Ova se noga mora sjeći". Međutim, Galac ga je zamolio da pokuša sve što može kako bi mu spasio nogu. Tih dana, u ovu bolnicu došla je i engleska hiruška ekipa, sa majorom doktorom Kolinsom kanadskog porijekla na čelu. Ona je pored ostalog određivala koje ranjenike treba prebaciti na dalje liječenje u Italiju. Mene su izostavili jer je doktor Grinzbero rekao da neću izdržati put. Uča koji je ležao u istoj sobi zamolio je političkog komesara bolnice da i mene stave u spisak u transport. Tako je i učinjeno. Početkom jula prenijeti smo na aerodrum, kod Osmaka u blizini Zvornika, a odatle avionom u Bari. Tamo mi je reamputirana noga. Moje zdravstveno stanje bivalo je sve bolje, pa sam kasnije primio dužnost političkog komesara logora broj 51. u Italiji, gdje su se oporavljali naši ranjenici; Komandant je bio engleski kapetan.

21. oktobar. Naše čete - koje su se sinoć vratile iz Tuzle otpratiše komoru Brane Savića do

Živinica.

Oko podne u Štab odreda u Osmacima dođe Milan Todorović-Stanišić, obradovao se, jer ga nijesam vidio od povratka Majevičke brigade sa Sustjeske. A i on je, veli došao da me vidi. Poštovao sam to što su njegov brat Jovan, rodnom iz Labucke, borci Majevičkog NOP odreda od 1941. godine.

Pošto sam ranije od Obrena Đokića, čuo da je napustio partizane i otišao svojoj kući, zamolio sam ga da mi objasni raloge za to.

Nisam mu dao za pravo što je, kao borac od 1941., tako olako napustio partizane, a i brat Jovan mu je poginuo kao komandir čete. Ako nije htio ostati u Jovašovoj jedinici mogao je otići u drugu brigadu. Složili smo se u tome. Ujedno izrazio je želju da ponovo bude nišandžija. Pomogao sam mu.

Nalazimo se u obezbjeđenju u Osmacima i pod Borogovom. Iz bataljona u Štab odreda došao je Brico. Kad je završio krenuo je u svoju jedinicu. Na oko 300 m od Štaba u šumarku, presreli su ga i zaklali četnici. Prvi je na njega naišao kurir i odmah nas obavjestio. Sa dva kurira sam pohitao na lice mjesta. Leš mladića iz Bosanskog Šamca, ležao je kraj pješačke staze, u lokvi krvi, sa ranom na vratu. Bio je još topao, što je značilo daje nedavno ubijen. Strašno je bilo pogledati taj prizor.

Rade Simeunović
prošao teške ratne
staze ranjavanja

Naredio sam da se pretresu kuće, štaje i šumarci, jer sam pretpostavljao da se zločinc kriju u blizini. Borci su primjetili kako dvije žene nešto zamotano nose i prikradaju se kraj živice. Oprezno su ih pratili i naišli na dvojicu naoružanih četnika, koje su zarobili. U kućama su pronađene i dvije četničke baze. Kuće su zapaljene, zašto sam komandira ukorio. To nije smio uraditi. U tim bazama je pronađen i teški mitraljez.

Jednu četvu smo poslali u selo Memiče, u potjeru za zelenim kadrom. Uхватili su četvoricu, naoružane puškama i puškomitraljezom.

22. oktobar, bataljon 17. majevičke brigade dopratio delegate za oblasno partijsko savjetovanje; Mi treba da ih otpratimo do Tuzle. Poslali smo sa njima jednu četvu. Iz Tuzle se vratili omladinski delegati koji su 20. oktobra prisustvovali oblasnom savjetovanju USAOJ-a, koje je takođe treba obezbjediti do Šekovića. Odred je bio na rakersnici puteva, gdje je često prihvaćao razne konvoje i delegacije i obezbjeđivao ih do određenih mjesta.

58. Milan je od februara 1942. godine bio uz teški mitraljez u drugoj četi, koja je držala položaj na Površnicama. Početkom tog mjeseca je ranjen i liječio se u bolnici u Vukosavcima. Prilikom napada četnika na Štab odreda, napustio je bolnicu. Kada se 28. februara Odred povukao sa Majevice u Šekoviće, u njegovom sastavu bio je i Milan. Kasnije je bio borac 6. Istočno bosanske brigade, da bi 1943. godine, sa prvom Majevičkom brigadom krenuo na Sutjesku i bio kurir između Štaba brigade i Vrhovnog Štaba NOV i POJ. Po povratku sa Sutjeske na Majevicu Milan se, kao i neki drugi, oporavljao na terenu, a kasnije stupio u bataljon Jovaša Radovanovića u selu Jablanici. U bataljonu je bio i Aco Petković, koji se kao i Milan vratio sa Sutjeske. Komandant JovašjeAcu uzeo za svog zamjenika. Pošto je Aco mislio da, kao zamjenik komandanta treba da ima od naoružanja automat, Jovaš je oduzeo automat od Milana Todorovića, koji je on zaplijenio od njemačkog vojnika na Sutjesci, i predao ga Aci Petkoviću. Milan uvrijeđen i u jednu ruku razoružan, pogotovu što je to učinjeno zbog Ace Petkovića, koji je u februara 1942. godine dezertirao iz partizana u četnike, a onda se u decembru iste godien ponovo priključio, partizanima. Osjećajući se osramoćenim i uvrijeđenim Milan je napustio jedinicu - otišao kući.

Dobio sam naređenje od Štaba 38. divizije da im odmah pošaljem u prekomandu 45 boraca.

Zelenokadrovci, koje smo neki dan pohvatali u Memićima, priznali su da imaju sakrivenog oružja. Poslali smo drugu četvu 2. bataljona i ona je donijela 18 pušaka i pištolj, i dotjerali još 12 zelenokadrovaca i njihovog komandira.

Pretrgli smo po selima sumljive kuće i druge zgrdae, te šume, tragajući za zelenim kadrom i četnicima. U toj akciji zaplijenili smo 5 pušaka i ubili 3 četnika.

24. oktobar, poslali smo ponovo jednu četvu da noću izvrši pretres sumljivih kuća. Dok su dvojica boraca vršila pretres jedne kuće, ostali borci su bili na polju, među kojima i Đorđo Milovanović i Milovan Mitrović. iz nepozantog pravca opalila je puška i smrtno je pogođen Đorđo Milovanović. Imao je 18 godina, rođen na Majeveci, u Vukosavcima. Poticao je iz siromašne seljačke porodice. Tražio je da nosi puškomitraljez i da mu ne treba pomoćnik. Stariji Đorđev brat, Vojko, poginuo je krajem jula 1943. godine kao komandant bataljona u 15.majevičkoj brigadi. Za narodnog heroja Jugosalavije proglašen je 20. decembra 1951. godine.

Kad je Đorđo stupio u 3. bataljon, upozorio sam njegovog komandanta Boru Zakića, na porodično stanje, kako smo ih mi zvali Mitrovića, zamolvši ga da pripazi na njega. Puče samo jedna puška i pogodi baš njega!

27. oktobar, četa 21. Tuzlanske brigade sprovela je telefonsku liniju od Tuzle do Memića i nama predala daje "vodimo" do Štaba odreda.

Štab 38. divizije poslao nam je radio -stanicu i šifrantu. Konačno u buduće ćemo tako održavati vezu sa pretposvaljenom komandom. Uveče nam je od Štaba 38. divizije stigla depeša da jednu četvu uputimo u Zvornik, u komandu mjesta, koja treba da prprati neki materijal u Tuzlu. Četa je na zadatak krenula poslije ponoći. Vratila se sjutradan neobavljenog posla. Neprijatelj je u Zvorniku. Dobro su i prošli da ne upadnu u klopku.

Dobili smo depešu od Štaba 38. divizije da prekopamo cestu Zvornik Tuzla kod Snagova, da bi se predupredio eventualni prolaz neprijateljskih tenkova ovom cestom.

28. oktobar, oko 20 časova stigle jedinice 17. Majevičke brigade da zaposjednu Snagovo i Caparde. Njihov dolazak nam nije najavljen, pa je došlo do zabune i puškaranja. Srećom, brzo su se sporazumjeli i nije bilo žrtava.

30. oktobar, javljeno je iz Štaba 38. divizije da naš Odred, privremeno, potpadne pod komandu 17. Majevičke brigade. Toga dana u Štab odreda došao je komandant 38 divizije potpukovnik Franjo Herljević, i naredio da jednim bataljonom obezbjedimo bolnicu i intendaturu 17. Majevičke brigade u Kulini, a drugi će obezbjeđivati aerodrom i telefonske linije. Od Štaba 17. Majevičke brigade dobili smo naređenje da sa dvije čete zaposjednemo položaj na Kosovači i prekopamo cestu tako da tenkovi ne mogu proći.

Danas su saveznički avioni bacili materijal, pošto se nisu mogli spustiti na raskvašenu pistu.

Partijski rukovodilac odreda, Sarajlić, vratio se, sa osatlim delegatima oblasnog partijskog savjetovanja, održanog od 26 od 28 oktobra u Tuzli.

2. novembra Štab 38. divizije poslao nam je 3 puškomitraljeza, 4 šmajsera, 20 pušaka i 2000 komada razne municije.

4. novembar, lijep dan poslije noćne kiše. Magla se diže iz doline Spreče prema vrhovima Jelice i Višnje. Očekujemo izvještaje iz jedinica. Oko 10 sati dolazi kurir drugog bataljona, sa izvještajem: "Noćas je naš bataljon, sa 17. Mjevičkom brigadom napao neprijatelja u Zvorniku, nismo uspjeli da oslobodimo grad. 5 boraca našeg bataljona lakše je ranjeno. Bataljon se povukao na položaj na Snagovu".

Štab odreda je donio odluku da se pretresu okolna sela, pojavile su se manje grupe zelenog kadra i četnika koje vrše napade na naše kurire i terenske političke radnike. Kasno uveče, dok u Štabu pišemo zapovijest, nisam ni primjetio kada je ušao šifrant; On se oglasi:

"Druže komandante, dobili ste sepešu. Štab korpusa naređuje da predate dužnost i da se javite komandantu korpusa. Takođe naređuje da izaberete 4 borca za Titovu gardu i da ih do 7. novembra pošaljete u Tuzlu.

Pristupismo izboru boraca za Titovu gardu. Kako ih izabrati? Većina su dobri, hrabri borci, provjereni kroz niz borbenih iskušenja. Zamjenik političkog komesara odreda, Teški, skreće pažnju da: moramo strogo voditi računa o izboru.

Sjutradan smo, sa Štabom bataljona i komandama četa, odabrali borce za gardu i saopštili im to. Njihovoj radosti nije bilo kraja. Jedan od izabranih Milorad Božić Apel, vrlo hrabar borac i dobar puškomitraljezac, došao u Štab odreda i obraća mi se:

"Ja vas, druže komandante molim i zaklinjem da mi ne oduzimate pušlomitraljez. Ne mogu da zamislim sebe bez njega!" jedva sam ga ubijedio daje to oružje jedinice i da ono mora ostati u

u četi; On može ponijeti samo pušku. Kad dođe u gardu neka tamo traži puškomitraljez, dobiće ga, sigurno.

Počinjem da razmišljam, zašto li me zove komandant korpusa?

Vraćajući se iz obilaska položaj a, 4. novembra poslije podne došao nam je potpukovnik Franjo Herljević. Obradovao sam mu se kad sam ga ugledao, dobri smo drugovi, a nismo se vidjeli već 9 mjeseci. Možda, zna zašto me zovu. Nas dvojica se poznajemo još iz prvih dana ustanka 1941. godine, kada su braća Herljevići došli iz Tuzle da se bore na Majevisi. Dvojicu, Albina i malog Tomu ubili su četnici 20. februara 1942. godine. Franjo je bio tipografski radnik i predratni član KPJ. Zbog svoje hrabrosti i komandanskih sposobnosti brzo je postao omiljen među borcima i u narodu Majevice. Bio je vrlo strog ali i pravičan, to su borci cijenili.

Tabu na prenoćištu; do kasno smo razgovarili o svemu, posebno kako je ko prošao u poslednjoj neprijateljskoj ofanzivi. Pričao nam je kako je u oslobođenoj Tuzli: Vlada red i naša vlast besprekorono funkcioniše.

5. Novembar, Franjo i ja krećemo iz Osmaka, na dobrim konjima, u Tuzlu. Nisam mogao da vjerujem da, komandant divizije, ne zna zašto me zove Štab korpusa. Jahali smo kroz sela kojima smo ranije prolazili, kada su bila neoslobođena. Prolazeći pokraj samog Visa, u dolini rijeke Spreče dugo smo ga zagledali, pitajući se koliko su puta ustaše pucale na nas kad smo išli sa Majevice za Birač?

"Nisam ni sanjao da ćemo baš dočekati da se po danu i slobodno krećemo kroz ova sela u kojima su gotovo do juče bila neprijateljska uporišta. "Znaš dobro koliko su nam brige i jada" zadavali kad smo ovuda prolazili. Bez borbe nismo nikada mogli proći", govori mi Franjo. Samo kad sam dočekao da uđem u oslobođenu Tuzlu i da učestvujem u suđenju onoj bandi, ne bih žalio poslije i da poginem. Kad smo izašli na cestu Kladanj - Živinice, sunce zalazi za greben Konjuha. Odlučili smo da prenoćimo u Živinicama. Vrlo lijepo su nas dočekali i smjestili. Prosto je čovjeku neobična takva udobnost. "Pa kad je ovako lijepo u Živinicama - kako je tek u Tuzli ili u Beogradu"!

Franjo Herljević
komandant 38. divizije

Ujutru smo nastavili put za Tuzlu. Odužilo se putovanje, iako je trebalo preći samo 17 km; stigli smo poslije podne. Na ulazu u grad lepršaju zastave. Grad izgleda vrlo svečano. Radnje ukrašene zastavicama i parolama. Narod vrvi na ulicama, vesela lica, dobro raspoložen i pun života.

Tuzla je tada bila najveći oslobođeni grad u BiH, sjedište vojnopitičkog, privrednog i kulturnog života Istočne Bosne. Pokrenut je rad obučarske, krojačke, stolarske, mehaničarske, limarske i puškarske radionice. U radionicama se udarnički radi cijeli dan, bez odmora. Tako se radi u trgovinama, školama, saobraćaju.

Ljudi na ulicama. U susretu se pozdravljaju, neki kratko porazgovaraju i produžavaju svako svojim poslom.

Poteškoće su bile kako zbrinuti na hiljade ranjenika i bolesnika, gdje ih smjestiti, kako obezbijediti životne namirnice za njihovu prehranu. Bilo je i na stotine drugih problema koje je trebalo rješavati u ovo teško ratno vrijeme.

U Štabu 38 divizije našao sam Ratka Perića zamjenika komandanta divizije. Od njega sam se rastao u jednoj borbi, koncem aprila, na Udrigovu, u jeku neprijateljske ofanzive. Ne zna se koje od nas dvojice bio radosniji što smo se ponovo sreli poslije 7 mjeseci.

Neko u Štabu reče da su došli pioniri sa Majevice u Tuzlu i čekaju pred bioskopom. Otišao sam, sa Ratkom, da ih vidim. Bilo ih je desetak, cupkaju s noge na nogu jer je hladno, a oni slabo odjeveni. U pocijepanim pantaloncima i seljačkim rubinama. Svima na glavama titovke, u nekih napravljene od papira sa petokrakama. Među njima je i moj brat Risto, njihov starješina. Pitamo ih kako su došli u Tuzlu, a oni odgovaraju: "pješice, samo smo se bojali preko Majevice, da nas ne napadnu četnici." Nijesu zaboravili reći da među njima ima i članova SKOJ-a. Svima je bilo drago što su, kao najbolji pioniri došli da gledju film. Večeras će prisustvovati i priredbi, sjutra moraju nazad, gdje ih čekaju zadaci.

Uveče je bila priredba u domu kulture. Prikazivana je komedija "Kafanski stratezi", koju su sastavili Ismet Mujezinović i Duško Blagojević i, ujedno, igrali i glavne uloge. Te večeri prvi put sam slušao recitaciju "Stojanka majka Knežpoljka", sa projekcijom likova njena tri sina. Sala je bila dupke puna. Za vrijeme recitacije bila je potpuna tišina, tako da su se čuli samo jecaji i duboki uzdasi publike.

**PIONIRSKI
MAJEVIČKI
ODRED**

Tek sjutradan mi je saopšteno da se 14. novembra u 8 časova javim komandantu korpusa, do toga vremena da se odmaram. Iskoristio sam slobodno vrijeme da upoznam grad.

14. novembar. Stigao sam u Štab korpusa. Čekam da se u određen čas javim. Pored komandanta Vlade Popovića u kancelariji sjede politički komesar Dane Olbina, načelnik Štaba Pero Kosorić i članovi Oblasnog komiteta KPJ Cvijetin Mijatović i Pašaga Mandžić. Čim sam ih ugledao na okupu pomislio sam daje to neka partijska komisija; poziva me na odgovornost.

Poslije pozdrava Vlado me ponudi da sjednem. Poče da se interesuje kako sam, da li mi je rana zarašla? Odgovaram, da je sve u redu a čitavo vrijeme mislim što ne kaže zašto sam pozvan?" Tek kada sam se usudio da mu postavim to pitanje, reče mi:

"Mi smo tebe odredili za Titovu gardu. Tamo će ti biti lakše, slabijeg si zdravlja usljed ranjavanja."

Rekao mi je da je iz 3. korpusa za gardu odabrano 80 boraca, podoficira i oficira, ja sam određen za komandanata te grupe. Dao mi je neku službenu poštu i umjetnički rad sa likom druga Tita izliven u bronzi. To treba njemu lično da predam i prenesem mu pozdrave svih boraca korpusa. Skrenuta mi je pažnja da usput izbjegavam borbu s neprijateljem i da nastojim da što prije stignemo u Beograd.

Iz Tuzle su nas vrlo lijepo ispratili, čak sa vojnom muzikom. Putovali smo vozom do Živinica. Mnogima od nas to je bilo prvo putovanje vozom od kako se zaratilo, nekima i u opšte u životu.

Poslije Živinica prolazimo kroz čuveno ustaško uporište u kojem je sada naša vlast - Kladanj.

Kratak odmor u Kladnju. Pa opet pješice i prema Vlasenici. Ona je za vrijeme rata 52 puta prelazila iz neprijateljskih u naše ruke. Svi su borci u našoj grupi bar jedanput vodili borbu za Vlasenicu. Mjesto je strašno stradalo i skoro potpuno je spaljeno. Rano ujutro krećemo u pravcu Drinjače, jer su nam u Vlasenici rekli da je ona slobodna i da se tu možemo prebaciti preko Drine u Srbiju. Kretali smo se putem koji ide dolinom rijeke Jadrta kroz Novu Kasabu. Jutro je dosta hladno. Primjećuje se slana na krovovima kuća i na travi koju sunčevi zraci još nijesu obasjali. Seljaci beru i posljednje kukuruze sa njiva, sijeku kukurozovinu i pripremaju zemlju za pšenicu.

17. novembar, poslije podne stigismo u Drinjaču. Ona je takođe mnogo razorena. Za okupljeni mislimo kako preći Drinu, nijesmo primjetili Njemačku motorizovanu kolonu koja se kreće od Zvornika i čije je čelo već izbijalo na most na Drinjači. Kad su nas opazili otvorili su vatru. Bili smo prisiljeni da primimo borbu i da se, pod zaštitom naše vatre, povučemo. U toj borbi poginuo nam je vodnik Jovo, a jedan borac lakše ranjen. Povukli smo se u selo Konjeviće, i tu prenoćili.

Njemačka kolona koja se, dolazeći od Zvornika, kretala lijevom obalom Drine, vjerovatno je išla u susret svojim snagama koje se povlače iz Sandžaka prema sjeveru.

Poslije te borbe trebalo je odlučiti gdje i kako preći Drinu; Njenu lijevu obalu kontroliše neprijatelj.

19. novembar, krenuli smo u selo Očenoviće, Kravički atar. Sa Očenovičkog brda ((t. 784) vidjeli smo Njemačku motorizovanu kolonu koja je prolazila cestom niz Drinu. Odatle smo se vratili nazad, u selo Pobude. Otišao sam, sa Ristom Samardžićem, u Komandu mjesta u Novoj Kasabi i telefonom, obavjestio Štab korpusa u Tuzli da smo juče imali borbu sa Njemačkom motorizovanom kolonom u Drinjači, u kojoj je poginuo jedan član ekipe, dodajući da nam je onemogućen prelaz preko Drine, jer neprijatelj kontroliše njenu lijevu obalu. Štab korpusa nam je naredio da ostanemo sa Srebreničkim NOP odredom, dok nam se ne pruži prva prilika za prelaz u Srbiju.

U SREBRENIČKOM KRAJU

U Srebreničkom NOP odredom susreo

sam dosta poznatih drugova, među kojima političkog komesara bataljona Mehmedaliju Osmanovića Daneta i komandira čete Vukosava Aćimovića. Risti Samardžiću dobro je bio poznat ovaj kraj, jer je prije nego što je određen za gardu, bio komandant Srebreničkog odreda. Te prednosti će se, u svakom slučaju koristiti, da se lakše pređe Drina.

AUTOR U SREBRENIČKOM NOP ODREDU

Teške dane ovdje je proživio veli Risto. Borci u Odredom mladi i neiskusni. Svakoga dana nas neprijatelj napada gdje se god sklonimo; Informacije o nama nekud otiču. O našim pokretima i odlukama o akcijama, sve se sazna. Konačno smo otkrili da je zemljoradnik Anđeloko Gajić, iz okoline Fakovića bio saradnik ustaša; Mi smatrali da je naš čovjek. Često smo navraćali kod njega, spavali mu u kući i tražili obavještenja. Kad smo ga otkrili oštro sam ga prekorio, "rekao nam je daje morao jer bi mu ustaše pobile kućnu čeljad". Osuđen je na smrt i strijeljan.

Početak septembra ustaške grupe su vršile pljačku i nasilje nad stanovništvom u Srebreničkom kraju. Tada je Odred koji je djelovao na prostoru Glasinca na Romaniji, uputio manje dijelove u Srebrenicu da zaštite stanovništvo od terora i parališu aktivnosti neprijatelja. Sa jednom grupom bio sam i ja. Sukobi sa neprijateljem bili su svakodnevnici. U jednom sukobu

12. septembra, kada sam sa 4 druga išao na zadatak u pravcu Fakovića, sukobili smo se sa 80 ustaša. Zamalo glave nismo izgubili. Spasio sam se bjekstvom na drvo-bukvu!

Slušajući priču Riste Samardžića, Đorđe Simić je rekao daje Srebrenički srez bio jedini na teritoriji Bosne i Hercegovine u kojem ustaše do ustanka u avgustu 1941. nijesu ubijale niti gonile Srbe u logore. To se može zahvaliti dr. Asimu Čemerliću rodnom iz Janje, prije rata Sreskom ljekaru u Srebrenici. Asim je bio poštovan čovjek i cijenjen kao ljekar ne samo u srebreničkom kraju. U maju 1941. godine, kada je biran logorniku Srebrenici, Asim je, uz pomoć uglednih muslimana, uspio da se na to mjesto postavi Muhamed Đozić iz Bratunca, sin Imama - Efendije Đozića. Logornik je u dobroj mjeri radio po savjetu dr. Čemerlića i zato Srbi iz ovog mjesta i bliže okoline nijesu ubijani i odvođeni u logore. Ustaše su ubile logornika Đozića 1943. godine.

Dr. Asim Čemerlić je jedno vrijeme liječio u Srebrenici i partizanske i četničke borbe, a onda gnjevan na majora Jezdimira Dangića zbog zloupotrebljavanja njihovog poznanstva od prije rata i čestoga vrijeđanja i omalovovažavanja, prešao u Ljuboviju. Tu je uhapšen od gestapova i sproveden u ustaški zatvor u Zemun. Na intervenciju uglednih Muslimana pušten je iz zatvora, da bi potom prišao partizanima.

Liječio je po Majeveci ranjene i bolesne, partizane i stanovništvo, sve do poslednje neprijateljske ofanzive. U aprilu 1944. godine sa Majevice se sa oko 60 rodoljuba, sklonio u Srebrenički kraj.

Na području Kravice nečuvene zločine počinile su ustaše Franje Sudara, udružene sa muslimanskom legijom Srebreničkog i Bratunačkog područja, u julu 1944. godine. Ubijanje nevinog stanovništva Kravičkih sela vršeno je na isti način kako su to činili i pripadnici 13. SS "Handžar" divizije na Majeveci, Semberiji, Birču i Spreči. Postojala je koordinacija i jedinstvena zamisao o uništenju, prije svega pripadnika NOP-a i srpskog naroda. Muslimanska legija Srebreničkog kraja izvršila je 3. jula pokolj stanovništva Kravičkih sela. Poklano je 114 živitelja. Prema izvještaju komandanata 27. divizije NOVJ upućenog Štabu 3 korpusa čak se iznosi oko 220 stanovnika. Samo u podrumu kuće Save i Tome Vasića u Anđićima spaljeno 46 osoba. Dječak Miladin Grujičić, iskočio je kroz prozr vatrom zahvaćene kuće i tako je uspio jedini da se spasi. Pokušala je to i djevojka Milojka Vasić; ubijena je iz vatrene oružja. U isto vrijeme u Čolakovićima su, u kući Jovana Vasića Čole, zapaljeni domaćin, njegova žena Mara i dvoje djece, a zatim jedan broj srpskih izbjeglica iz Vlaseničkog sresa. U selu Popovićima ista sudbina je zadesila braću Mihajla i Dušana Cvijetinovića, njihove porodice i komšije. Zapaljena je kuća i ubijen Mihajlo Živanović, iz Anđića sa sedmero članova porodice. U Česmerovićima, u kući Vojina Janjića, izgorjelo je 11, a u Mandićima ubijen Nikola Ilić i 7 njegovih ukućana; Umoreni su i Stjepanija i Todor Dragičević. U Donjim Bačićima nastradali su Jelisavka Nikolić i njen malodobni sin Miladin, a zatim Stanija i Jelka Nikolić i Mara Stojanović. U Gornjim Bačićima ubijeno je 6 mještana, od toga dvoje djece. U Opravdićima je, pored spaljenih u kući Vasića, ubijeno još 20 osoba, u Oćenovićima 11, u Lipenovićima 6, u Zelinji i Polomu 12, i u Banjevićima 6 osoba.

Potpuno su uništene porodice Boje Grujičića, Nikole i Paje Nikolića, Mihajla Živanovića, Vojina Janjića, Nikole Ilića i dr.

Na tom području, toga dana, zapaljene su 34 kuće sa svim pomoćnim zgradama. Potpuno su opljačkana sva srpska sela, a stoka otjerana i pobijena.

Dolaskom u Srebrenički kraj povezali smo se s mjesnim organima vlasti i političkim radnicima među kojima je bio i Pero Đukanović, vijećnik AVNOJ-a. Detaljno su nas informisali o situaciji na terenu, obezbjedili nam smještaj i ishranu, pobrinuli su se da pronađu čamce za prelazak preko Drine.

20. novembar. Od patrole smo obavješteni da krenemo u selo Polom, gdje nam je pripremljen prijelaz u Srbiju.

Prebacili smo se u Srbiju tek naredne noći.

24. novembar. Uputili smo se u Loznicu konjskim zapregama, koje nam je obezbjedio NOO Krupnja. Iz Loznice smo pješačili, koristili voz do Šapca; u ovom lijepom gradu zadržali smo se do 2. decembra.

1. decembar. Javljeno je da će ujutru u Klenak, u Sremu stići kamion koji će nas prevesti u Beograd.

2. decembar. U 6 sati smo čekali skelu da nas preveze u Srem. U Klenku smo sačekali 5 Ruskih kamiona i preko Rume i Zemuna uputili smo se kamionima za Beograd. Smješteni smo u logor pratećeg bataljona Vrhovnog Štaba.

Pred kabinet Druga Tita došao sam pola sata ranije. Tačno u 12 časova dežurni oficir reče da mogu da uđem. Tito je od svog radnog stola krenuo meni u susret. Bio je odjeven u maršalsku uniformu. U stavu mirno, uručio sam mu pozdrave generala Vlade Popovića i naroda Sjevoristočne Bosne. Predao sam mu poklone i poštu. Drug Tito je primjetio moju zbunjenost i uzbuđenje. Ponudio me je da sjednem. Tito se inetresovao za narod i borce Istočne Bosne. Pitao me je u kojoj sam bio brigadi. Kad sam spomenuo Prvu Majevičku on reče:

Znam 1. Majevičku brigadu. Bila je to dobra i borbena jedinica.

Pitao me da li sam bio u ofanzivi na Sutjesci, rekoh da jesam.

"To je bila najteža ofanziva. Sigurno imaš teških uspomena?"

"Druže maršale imam jednu uspomenu koja je vezana i za vas."

Kratko sam ga posjetio na onaj momenat kada smo na njegovu sugestiju zaklali mazgu i uvjerali se da je njeno meso slađe od konjskog; to nam je bilo posljednje jer više konja nismo imali.

Osmjehnuo se i rekao: "I menije to bilo poslednje! I, slatko. Baš ste me, častili na onoj mucu."

U razgovoru s Titom vrijeme brzo prođe. Taj susret i razgovor ostali su mi u najljepšem i trajnom sjećanju. Bilo je to za mene najviše priznanje i ohrabrenje koje je došlo na kraju rata.

Raspoređeni smo u oficirsku četvu, kao neposredno obezbjeđenje Tita. Brzo smo se upoznali sa svojim dužnostima.

Dolaskom u gardu za nas je ratzavršen. Za druge će potrajati još punih 6 mjeseci.